

PLASTICA NEOLITICĂ DIN AȘEZAREA DE LA RAST (JUD. DOLJ)

Ni s-a părut nu numai util, dar chiar necesar să publicăm și în limba română plastica bogată descoperită în săpăturile întreprinse în colaborare cu regretatul prieten C. S. Nicolăescu-Plopșor în anii 1943 și 1950, dar și mai înainte, în urma marei inundații a Dunării din februarie 1942 (care a rupt malul și a distrus o bună parte din așezare), din două motive: În primul rând, deoarece volumul în limba engleză al monografiei noastre — *The Neolithic Settlement at Rast*, publicată în 1980 în seria „British Archaeological Reports. International Series“, N.V. 72, Oxford — nu au o circulație largă; iar în al doilea rând pentru importanța științifică și artistică a celor peste o sută de piese care constituie această plastică.

Nu este vorba însă aici să reproducem *tale quale* capitolul respectiv din monografia citată, ci de o prezentare sintetică a plasticii de la Rast.

După cum se știe și din unele relatări mai vechi ale noastre, în așezarea de la Rast au putut fi identificate trei niveluri de cultură: cel inferior (I_1), cel intermediar (I_2) și cel superior (II). Toate materialele acestor niveluri aparțin nu numai aceleiași culturi — Vinča —, ci și aceleiași etape, și anume aceleia de trecere de la faza B — respectiv B_2 — la faza C. Este adevărat că s-au descoperit și resturi sporadice din epoci mai noi, dar ele nu constituiau nicăieri un strat aparte, fiind simple infiltrări sporadice, ulterioare, în stratul neolitic de cultură.

Problemele privind stratigrafia și caracteristicile așezării și diferențele categorii de materiale descoperite la Rast, ca și acelea privind încadrarea culturală și cronologică a așezării neolitice de la Rast au fost discutate pe larg în monografia amintită, așa încât aici ne vom mulțumi să precizăm numai unele date în legătură cu poziția stratigrafică a statuetelor de la Rast, înainte de a trece la studierea lor.

*

Majoritatea statuetelor descoperite în săpăturile noastre din 1943 și 1950 au fost găsite imediat sub nivelul locuințelor din stratul superior, apoi în stratul de pământ ce aparține nivelului intermediar I_2 și de multe ori — în special în 1943 — în cuprinsul fundurilor de bordeie ale nivelului inferior (I_1). O atentă examinare a celor circa 30 de piese fragmentare descoperite în cursul săpăturilor — singurele pentru care avem date stratigrafice certe — dovedește că nu se poate face însă nici o deosebire între statuetele aparținând stratului superior și acelea provenind cu certitudine din nivelurile inferioare, nici în privința tipurilor și nici în aceea a ornamentării. S-ar putea menționa totuși faptul că statuetele mai neglijent modelate — și am spune chiar uneori mai puțin tipice pentru plastica de la Rast —, descoperite în cursul săpăturilor, aparțin stratului

superior. Această constatare ar putea să însemne că în timpul etapei a doua de dezvoltare a așezării neolitice de la Rast a început să se manifeste o oarecare decadentă în domeniul modelării plasticii, fără ca totuși să se poată spune că *toată* plastica stratului superior poartă pecetea acestei decadente incipiente, căci și majoritatea statuetelor din acest strat sînt modelate cu aceeași grijă, în aceeași tehnică și după aceleași canoane ca și exemplarele stratului inferior.

Nu există deci motive valabile să studiem plastica de la Rast în funcție de stratul căruia îi aparține fiecare piesă, ci numai ținînd seama de tipul general în care se încadrează și de particularitățile mai însemnate ale fiecăruia. Acest criteriu ni se pare de altfel cu atît mai indicat, cu cît mai bine de două treimi din statuetele de la Rast *nu* provin din săpăturile noastre sistematice, ci din acelea ale... Dunării, iar pentru acestea ar fi iluzoriu să încercăm orice precizare de ordin stratigrafic, de vreme ce Dunărea nu a distrus numai o porțiune din stratul superior al așezării de pe Grindul Țîfarului, ci a distrus o bună parte din așezarea însăși, pe întreaga grosime a stratului de cultură.

După statuetele antropomorfe, vom descrie sumar și puținele statuete zoomorfe de lut ars descoperite în cursul săpăturilor din 1943, precum și un cap de statueta de aragonit (?) cules printre miile de fragmente ceramice de pe mal, amintind pe scurt și de cele câteva fragmente de vase cu reprezentări antropomorfe, caracteristice și ele pentru această cultură neolitică.

Fiecăreia dintre piesele constituind plastica de la Rast i s-a dat un număr de ordine și sub acest număr piesa respectivă este reprodușă pe una dintre cele 20 de planșe ce însoțesc acest text. Iar înscrierea pieselor în planșe s-a făcut și ea, în măsura posibilului, tot în ordinea firească a numerelor, deși din motive tehnice această ordine n-a putut fi respectată în toate cazurile.

*

Aproape în totalitate statuetele au fost modelate dintr-o pastă foarte fină, fără impurități, extrem de densă și de compactă, așa cum de altfel se prezintă și pasta marei majorități a resturilor ceramice descoperite la Rast. Numai două-trei piese au fost lucrate dintr-o pastă mai puțin compactă, deși nici pentru aceasta nu se poate vorbi despre impurități propriu-zise. În urma arderii în cuptor, cea mai mare parte a pieselor au căpătat o culoare cenușie destul de închisă (de asemenea întru totul asemănătoare culorii celei mai reprezentative categorii ceramice de la Rast), numai un număr destul de redus de statuete fiind arse la roșu, fără ca acest lucru să se datorească unei ardeți secundare. În schimb, unele dintre piese sînt de un cenușiu atît de închis, încît pot fi considerate aproape negre. Cîteva dintre exemplarele cenușii prezintă în spărtură o particularitate: sub o pojghită cenușie extrem de subțire, se observă un strat cam de aceeași grosime de culoare brun-roșcată, în timp ce miezul propriu-zis este cenușiu ca și pojghita de la suprafață. Credem că această particularitate trebuie pusă în legătură cu tehnica arderii în cuptor a statuetelor, și singura explicație care ni se pare valabilă ar fi că aceste piese au fost arse de două ori în cuptor: după prima

ardere, care a colorat în brun-roșcat suprafața statuetelor, lăsând miezul cenușiu, statuetele au fost acoperite cu un înveliș de lut cenușiu, apoi uscate, decorate și lustruite și în cele din urmă arse din nou în cuptor, de data aceasta în condiții care să împiedice arderea la roșu. Alte statuete au dimpotrivă suprafața brună-roșiatică, în timp ce miezul a rămas cenușiu, ceea ce dovedește că aceste exemplare n-au fost puse de două ori în cuptor.

Chiar dacă, pentru simplificare, putem vorbi în general de un *înveliș*, realizat prin scufundarea statuetelor (înainte de uscare sau înainte de arderea în cuptor) într-o zeamă de lut fin (slip), această zeamă era destul de groasă pentru a se putea fixa pe statuete într-un strat ce atinge uneori grosimea de 1—2 mm.

Alt detaliu tehnic ce trebuie reținut, valabil pentru unele dintre statuetele antropomorfe de la Rast (dar nu pentru cele mai multe), constă în faptul că ele au fost modelate din două jumătăți longitudinale și sudate ulterior, înainte de fixarea capului. Acest detaliu de ordin tehnic este confirmat nu numai de împrejurarea că unele statuete (nr. 42, 44, 47, 54—57) s-au spart tocmai pe linia mediană-longitudinală (și firește, în aceste cazuri, ni s-a păstrat numai una dintre jumătăți, și anume aceea fără cap), dar și din felul cum se prezintă în special unele dintre fragmente: spărtura longitudinală este foarte netedă, arătând astfel că cele două jumătăți ale statuetei fuseseră bine netezite pe porțiunea ce trebuia sudată, înainte de a se trece la această operație. În schimb, observând statuetele fragmentare sparte pe o linie orizontală — cele mai numeroase — nu se poate constata dacă și ele au fost făcute din două părți ulterior sudate, fiind deci probabil că au fost modelate dintr-un singur bulgăre de lut. De altfel, aproape nici nu mai este nevoie să amintim că tehnica modelării separate a celor două jumătăți longitudinale nu constituie o particularitate specifică numai unora dintre statuetele antropomorfe de la Rast și ale culturii căreia îi aparține această așezare, ci dimpotrivă este foarte frecventă și în alte culturi neo-eneolitice (de ex. Cucuteni, Gumelnița etc.).

Pare sigur însă că, la exemplarele modelate potrivit acestei tehnici, capul este sudat ulterior; deși este probabil, nu putem afirma că acest procedeu era folosit și pentru celelalte statuete, lipsindu-ne orice indicii concludent. Faptul că majoritatea statuetelor au rămas fără cap și că, pe de altă parte, am descoperit și o serie întreagă de capete izolate nu înseamnă neapărat că la toate statuetele capul era modelat aparte și sudat înainte de finisare; explicația stă în linia de mai mică rezistență a gîtului, care — deși a fost modelat masiv la mai toate statuetele — era de departe porțiunea cea mai subțire (împreună cu brațele) și deci mai susceptibilă de a se rupe.

În privința exemplarelor modelate în poziție așezată, pare foarte probabil că ele n-au fost niciodată realizate prin juxtapunerea și sudarea a două jumătăți longitudinale modelate în chip separat, deoarece nici una dintre piesele aparținând acestei grupe nu este secționată vertical; chiar în cazul cînd dintr-o statueta așezată ni s-a păstrat un *singur picior îndoit* de la genunchi (ceea ce dovedește că statueta respectivă a fost modelată șezînd), felul cum se prezintă spărtura nu ne îndreptățește să credem că statueta ar fi fost modelată din două jumătăți ulterior sudate. Pe de altă parte, toate piesele așezate, sparte pe o linie oarecum orizon-

tală, ne determină și ele să credem că modelarea lor s-a făcut dintr-un singur bulgăre de lut, cu excepția posibilă a capului.

Capul marei majorității a statuetelor de la Rast nu se mai păstrează, fiind pierdut. În schimb, după cum am amintit, au fost găsite o serie de capete izolate, așa încît se pot da destule precizări în legătură cu modelarea capului statuetelor din această așezare. Cu excepția a doua exemplare, ale căror capete nu au aproape nimic comun cu realitatea (nr. 18 și 19), deoarece se aseamănă mai degrabă cu capete prelungi de animale (ciune?) și ar putea fi considerate eventual realizări voit schematizate și nu neîndeminatic modelate, la care se mai adaugă o altă excepție, constituită de o statueta al cărui cap este mai degrabă o secțiune de prismă triunghiulară, retezată orizontal la partea superioară (nr. 17), toate celelalte statuete al căror cap s-a păstrat, precum și toate capetele găsite fără corpul respectiv, au fost modelate cu intenția vădită de a se reda volumul specific al capului omenesc; se poate totuși vorbi de diferite grade de schematizare și eventual chiar de diferite grade de îndeminare a modelatorilor. Este adevărat că marea majoritate a exemplarelor au partea posterioară a capului plată sau bombată numai la creștet, ca și cum s-ar fi căutat să se indice forma lunguiată a craniului, ceea ce ne-ar face să ne gândim la un caracter dolicocefal al craniului la populația respectivă. Unul dintre capetele izolate are însă o formă aproape sferică (nr. 10). Oricum ar fi — în afară de cele câteva excepții amintite mai sus — modelatorii au ținut deseori seama de specificul volumului capului omenesc, deși în general l-au redat mai mult sau mai puțin plat pe partea posterioară, în timp ce figura propriu-zisă este dominată de nasul puternic „en bec d'oiseau“ (de ex. nr. 17, 21 etc.) în genul statuetelor culturii Gumelnița.

În afară de câteva exemplare la care obrații fug brusc spre urechi, lăsînd nasul ca o creastă puternic reliefată, separată printr-o simplă creștătură de bărbia tot atît de reliefată, la cele mai multe statuete figura se înscrie într-un oval moderat, puțin ascuțit în jos (bărbia), sau are un contur aproape rombic. Numai virful de sus (creștetul capului) este ușor arcuit, în timp ce virfurile laterale (care reprezintă, sau cel puțin indică, urechile) sînt mai întotdeauna destul de pronunțate, iar virful inferior (bărbia) este, aproape fără excepție, bine marcat, fiind mai prelung, chiar dacă și el este uneori teșit și arcuit.

Cînd fruntea nu este prea piezișă, aspectul general al figurii este destul de mulțumitor. În schimb, atunci cînd fruntea este prea teșită, creștetul capului fiind prea prelungit înapoi și bărbia scoasă puternic înainte, întreaga figură capătă un plan înclinat, iar nu vertical, cum ar trebui, și astfel aspectul general este mai puțin realist, tocmai din pricină că au intervenit prea multe elemente de schematizare. La o singură statueta (nr. 10) mijlocul frunții este străbătut de o ușoară creastă verticală, care pornește ceva mai jos de creștet și se oprește deasupra nasului.

Unele statuete au arcadele sprincenelor puternic reliefate, arcuindu-se sub frunte (nr. 8—11); ele pornesc aproape de la urechi și se termină de o parte și de alta a bazei nasului, care apare astfel ca o prelungire verticală, în relief, a sprincenelor. Ochii, mari și plasați ușor pieziș, sînt redați în diferite maniere. Uneori sînt realizați cu două bulbucături

ovale sau aproape rotunde, plasate în chip firesc de ambele părți ale nasului, sub cele două arcade pronunțate ale sprincenelor, în timp ce depresiunea ce îi desparte de arcade este subliniată prin câte o liniuță incizată în arc (nr. 6). Alteori cele două bulbucături sînt mai lunguiețe și puternic crestate orizontal pe mijloc (nr. 4). Cîteodată globul ochilor ia forma unor semicercuri în relief, accentuînd, mai ales la una dintre statuete (nr. 9), impresia de ochi pieziși-mongoloizi. Putem preciza de altfel că aceste bulbucături par să fi fost aplicate în unele cazuri după delarea restului figurii, căci — la una dintre statuete — una dintre ele s-a desprins, lăsînd în locul respectiv o urmă bine marcată (nr. 13). În sfîrșit, uneori ochii sînt indicați mai simplu, numai prin două incizii crestate orizontal sub arcade (nr. 18).

În schimb, gura este uneori indicată printr-o creștătură orizontală ce separă nasul de bărbie (nr. 14), și mai rareori printr-o gropiță lunguiață orizontală sau rotundă și abia simțită (nr. 4).

În ceea ce privește urechile, se poate spune că ele sînt mai întotdeauna indicate. Înseși colțurile laterale ale rombului în care se înscrie de multe ori figura sînt, de fapt, indicații sumare ale urechilor, de multe ori străpunse de una sau mai multe găurele (nr. 1—3 etc.). La unul dintre capete, o găurică împunsă orizontal de pe marginea urechii (și care nu pătrunde decît 2—3 mm) îndeplinește desigur același rol (nr. 6). Trebuie menționat însă că la două dintre capetele ale căror figuri au într-adevăr un aspect rombic, colțurile laterale sînt modelate cît se poate de realist (la dimensiunile respective!) în formă de semicercuri verticale bine reliefate și alveolate, amintind destul de bine de forma pavilionului urechilor; la unele dintre statuete, acesta este străpuns de câte 2—3 găuri (nr. 3 și 8). Un cap, pe lîngă cele două perechi de găuri laterale, are și o gaură în creștet, care răspunde în ceafă (nr. 20).

Deși în general se socotește că statuetele culturii Vinča-Turdaș sînt reprezentate întotdeauna cu o mască pe față, pentru puține dintre statuetele de la Rast această interpretare poate părea obligatorie. Diferitele particularități ale modelării figurii pot fi considerate și ca o *manieră* de reprezentare, în care schematizarea și canoanele jucau un anumit rol ca în plastica tuturor culturilor neo-eneolitice. Pe de altă parte, faptul că cea mai mare parte a statuetelor de la Rast la care li s-a păstrat capul au ochii modelați realist, în relief, face problematică reprezentarea unor măști, căci în locul ochilor ar trebui să fie găuri, pentru ca acela care poartă o mască să poată vedea prin ele.

În sfîrșit, înainte de a trece mai departe, amintim că pe multe dintre capete se observă urme de vopsea roșie (de ex. nr. 8, 13), dar nu stăruim aici asupra acestui element decorativ, care va fi discutat cu prilejul descrierii ornamentării corpului statuetelor.

Gîtul statuetelor este aproape fără excepții gros sau mai bine zis lat și ceva mai plat, profilul lui înscriindu-se în genere într-un oval mai teșit la spate. Pe de altă parte, uneori el este proporțional prea lung. Nu încapă nici o îndoială că a fost modelat de cele mai multe ori din aceeași bucată cu capul și sudat la partea superioară a trunchiului.

În privința modelării *corpului propriu-zis* al statuetelor, trebuie făcută de la început precizarea că ea este în chip firesc influențată într-o anumită măsură de tipul general căreia îi aparține statueta: cu alte cu-

vinte, dacă este vorba de statuete redată „în picioare“ sau de statuete redată șezînd. Cu excepția unor piese al căror corp este atît de schematizat și de plat — fiind lipsit și de modelarea picioarelor (nr. 21, 28 etc.) —, încît abia de mai amintește forma corpului omenesc, celelalte statuete țin seama în linii generale de particularitățile sale anatomice. Există însă și un grup de statuete al căror corp s-ar putea înscrie oarecum într-o prismă dreptunghiulară, chiar dacă, firește, nu poate fi vorba de o schematizare în forme strict geometrice. Dar prin muchiile destul de precise ale laturilor și mai ales prin faptul că acestea din urmă au aproape aceeași lățime ca și fața și spatele statuetelor, ele dau impresia de a fi prismatice (nr. 22, 26 etc.).

Bustul este mai întotdeauna aproape plat, cu sîinii mici în relief, în timp ce brațele sînt destul de groase și modelate mai mult în fațete decît rotunde. Aproape întotdeauna brațele sînt însă rupte, fie chiar din umăr, fie din „cot“, așa încît numai la cîteva dintre statuetele modelate cu mîinile pe pîntec se poate vedea că s-a încercat uneori chiar redarea realistă și a mîinilor, prin indicarea degetelor (nr. 71). Cît privește poziția brațelor, vom reveni cu prilejul descrierii diferitelor grupe de statuete.

Pintecul este întotdeauna bombat, la unele exemplare mai puțin, dar la altele într-un chip chiar exagerat (nr. 29, 32, 41, 42, 71, 79), fără îndoială din intenția clară de a indica „sarcina“, ceea ce este cu totul explicabil dacă ținem seama că aceste reprezentări plastice sînt în legătură cu cultul fertilității și al fecundității. În general șoldurile au deasupra o mică umflătură-proeminență laterală (nr. 23, 25, 30), particularitate caracteristică multor femei grase. Coapsele însă sînt numai rareori foarte masive și anume mai ales la exemplarele reprezentate șezînd. Cît privește spinarea, ea este întotdeauna oarecum plată, prezentînd însă în destule cazuri o ușoară sănțuire verticală pe mijloc (nr. 12, 22, 26, 31); chiar dacă acest mod de a reda realitatea anatomică (șira spinării) nu este cel mai fericit din punct de vedere plastic, este limpede că el dovedește nu numai o bună cunoaștere a unor detalii anatomice, care ar putea fi trecute cu vederea de către un observator mai puțin atent, dar și dorința de a ține neapărat seama de aceste detalii, chiar la scara redusă la care este redat corpul omenesc.

Fesele sînt plastic și corect redată la cele mai multe exemplare, deși există și exagerări (mai ales la unele dintre statuetele așezate), alături de unele cazuri în care modelarea este neîngrijită sau simplificată și se îndepărtează astfel mai mult sau mai puțin de realitatea anatomică.

La aproape totalitatea exemplarelor reprezentate „în picioare“ separarea picioarelor este numai virtuală, ea fiind indicată printr-o sănțuire pe ambele fețe, în dorința desigur de a se reda cît mai aproape de realitate formele picioarelor, deși în fapt picioarele sînt lipite. Din această pricină și labele picioarelor, constituind baza pe care statueta poate sta în poziție verticală, sînt modelate uneori în chip oarecum realist, căci, cu toate că sînt lipite, au indicația călcîiilor și pe aceea a virfurilor picioarelor (nr. 2, 26 etc.). Alteori însă picioarele sînt separate de la glezne în jos și, în felul acesta, labele sînt modelate independent una de alta (nr. 54, 65). Multe dintre statuete au în locul labelor picioarelor o bază ovală și plată, iar alteori chiar aproape rotundă, deși numai uneori aceasta

este suficient de mare pentru a asigura statuetei posibilitatea de a sta „în picioare“ fără a mai fi sprijinită. Baza rotundă se întâlnește în special la statuetele ale căror picioare nu sînt separate în nici un fel, ci sînt modelate otova, aproape ca un fel de cilindru vertical. Există și o grupă de statuete la care partea inferioară a corpului nu ține seama de realitatea anatomică, picioarele nefiind indicate în nici un fel, tocmai din pricina schematizării excesive (de ex. nr. 22, 25 etc.); dimpotrivă, la statuetele modelate șezînd, picioarele — îndoite de la genunchi — sînt aproape întotdeauna separate de la plunchi în jos.

În sfîrșit, încă un detaliu înainte de a ne opri asupra decorului statuetelor: toate statuetele (fragmentare de altfel) care fac parte din grupa celor așezate au fost modelate împreună cu scăunelul respectiv, redat uneori ca un taburet cu două picioare late, dar alteori simplificat și redus la două picioare ce ies din corpul statuetei, asigurîndu-i astfel stabilitatea.

Marea majoritate a statuetelor de la Rast au fost decorate, ornamentarea acoperînd în genere fața anterioară din dreptul sînilor în jos, pînă aproape de tîlpile picioarelor, iar fața posterioară de la mijloc în jos. Se întîlnesc însă și exemplare decorate în aceeași măsură pe ambele fețe (de ex. nr. 2, 3, 12 etc.), după cum există și puține statuete nedecorate (nr. 21, 40, 68, 69 etc.). De altfel, în unele cazuri, ornamentarea începe chiar de la baza gîtului și trece și pe umeri și brațe (de ex. nr. 2, 3 etc.), după cum pe puține statuete decorul de pe spate începe chiar de pe ceafă (de ex. nr. 2). Decorul este realizat în genere prin incizii fine și chiar foarte fine, și chiar numai rareori (mai ales la unele dintre piesele mai mari) prin adevărate șanțulețe săpate sau crestate adînc și larg. De cele mai multe ori ductul inciziilor este foarte sigur, motivele respective fiind astfel executate cu precizie, dar se întîlnesc și destule cazuri în care decorul este neglijent (de ex. nr. 19, 32).

În ceea ce privește decorul însuși, el este realizat mai ales prin benzi constituite din cîte două linii „paralele“ la cîteva milimetri una de alta: aceste benzi trasează motive meandroide, unghiulare și spiralice, primele fiind de departe cele mai frecvente, iar cele unghiulare putînd fi considerate fragmente de motive meandroide. În genere, aceste motive au fost trasate în funcție de un anumit sistem, respectat la majoritatea exemplarelor descoperite. Așa, de pildă, atunci cînd decorul începe imediat de sub gît, aici sînt incizate două-treri spirale desfășurate orizontal, care uneori trec și pe umeri și pe brațe (de ex. nr. 2, 3 etc.). Dimpotrivă, restul corpului, de la sîni în jos, este de obicei decorat pe fața anterioară prin benzi meandroide și unghiulare, întrerupte cîteodată la partea superioară a picioarelor de benzi spiralice desfășurate orizontal, care aproape întotdeauna se leagă sau se continuă cu decorul în benzi spiralice ce acoperă partea laterală a coapselor și fesele propriu-zise, subliniînd parcă și prin arcuirea spiralilor formele anatomice.

Cu puține excepții, decorul meandric ce acoperă fața statuetelor este împărțit în două zone — și uneori chiar în trei; una dintre aceste zone cuprinde porțiunea de la sîni pînă deasupra părții celei mai bombate a pîntecului sau imediat sub ea, iar alta, porțiunea de dedesubtul acestei

linii de maximă bombare a pîntecului. La unele dintre exemplarele la care fața coapselor nu este decorată cu benzile spiralice amintite, decorul meandroid este totuși întrerupt printr-o îngustă zonă nedecorată, așa încît pe fața anterioară a statuetei sînt totuși trei zone ornamentale. Separarea dintre aceste două sau trei zone nu se face de altfel numai prin întreruperea liniilor decorului, ea fiind accentuată și prin două șiruri paralele-orizontale de liniuțe ușor incizate, perpendiculare pe capetele liniilor ce desenează benzile meandrice-unghiulare ale decorului (de ex. nr. 1, 17, 23 etc.). La unele statuete decorul meandroid al porțiunii centrale a feței anterioare este separat de decorul spiralic de pe coapse și de pe fese prin cîte o linie verticală incizată pe laturi, care închide astfel ca într-un cadru decorul din porțiunea centrală.

La puținele statuete decorate pe toată spinarea, aceasta este acoperită cu benzi meandroide-unghiulare (de ex. nr. 1, 3 etc.). Mai adesea, însă, decorul spinării este împărțit în două zone prin șanțuirea verticală despre care am vorbit mai sus, care rămîne aproape întotdeauna nedecorată (de ex. nr. 19). De multe ori, de altfel, spinarea nu este decorată deloc (de ex. nr. 22, 24, 26 etc.). Talia este subliniată, pe spate, prin două linii orizontal-incizate (de ex. nr. 1), care însă nu trec și pe fața anterioară, ci se continuă în decorul spiralic al feselor, iar alteori este aproape unghiular pe unele porțiuni (nr. 1), așa încît benzile respective constituie un compromis între adevăratele spirale și adevăratele meandre. Mai amintim că pe fața posterioară a „picioarelor“ unor statuete, în afară de benzile spiralice centrale, se mai află și alt decor spiralic, aproape de bază (de ex. nr. 49, 50 și 62).

În sfîrșit, precizăm că uneori decorul este mult mai puțin îngrijit realizat, fiind adeseori mai mult liniar decît în benzi, abătîndu-se astfel și de la normele indicate mai sus în ceea ce privește decorarea diferitelor părți ale corpului. Pe de altă parte, singurele statuete de la Rast pe care este marcat triumphiul sexual — atît de frecvent la statuetele altor culturi și ale altor așezări — fac parte tocmai din grupa al căror decor se deosebește în general de acela al marei majorități (nr. 29).

Judecînd după felul cum se prezintă cele mai multe dintre statuetele de la Rast, este sigur că încrustarea unei substanțe albe în liniile incizate ale decorului constituia o regulă generală, deși la multe exemplare această substanță de incrustație s-a pierdut. În același timp, corpul statuetelor a fost de multe ori vopsit, după ardere, cu o culoare roșie închis (ocru?), așternută probabil pe toată porțiunea decorată, culoare care s-a șters și ea foarte adesea. Nu putem vorbi de o eventuală alternare a benzilor vopsite cu acelea nevopsite, deoarece — atunci cînd vopseaua s-a păstrat mai bine — se vede că ea a fost așternută destul de otova. Tocmai de aceea această vopsea roșie a pătruns uneori și în incizii, fără să putem spune că ea ar fi fost intenționat incrustată, ca substanța albă despre care am amintit. De altfel, unele dintre statuete au păstrat urme de vopsea roșie și pe cap — fie pe obraji și pe creștet, fie numai la ochi, pentru a le accentua relieful.

*

Dintre cele două mari grupe de statuete despre care am amintit mai sus, cel mai bine reprezentat la Rast este grupul statuetelor modelate „în picioare“, care se poate împărți la rîndul lui în două subgrupe: Statuete

cu brațele întinse lateral, și statuete cu mâinile așezate pe pîntece. Dar intrucît cea mai mare parte dintre piese sînt fragmentare și brațele sînt rupte mai întotdeauna, faptul că numai pentru patru dintre aceste statuete avem dovada certă că miinile erau fixate pe pîntec nu înseamnă că numărul statuetelor din această subgrupă era într-adevăr foarte mic. Dimpotrivă, este destul de probabil că și unele dintre fragmentele ce reprezintă numai torsul unor statuete vor fi făcut și ele parte din această subgrupă.

În ceea ce privește grupa statuetelor modelate șezînd, mai puțin numeroasă (15 exemplare fragmentare) decît cea precedentă, se poate presupune de asemenea că unele dintre torsurile și unele capete izolate au putut proveni de la statuete așezate; dar, firește, oricît de verosimilă pare această ipoteză, nu este vorba de o certitudine.

*

Un loc aparte îl ocupă alte cîteva statuete antropomorfe, pe care credem indicat să le descriem în detaliu, oprindu-ne pe larg asupra lor tocmai pentru că sînt mai puțin comune: o statueta modelată cu copilul în brațe, partea superioară a unei statuete cu două capete, o jumătate de statueta de tip tesalian și o statueta-vas, după care ne vom opri și asupra cîtorva fragmente ceramice cu reprezentări plastice.

Statueta reprezentată șezînd și alăptînd copilul (în. 12,3 cm), din lut cenușiu închis, foarte roasă de ape la suprafață și cu pietricele încrustate în timpul cît a stat în mîl (pl. 18, nr. 89). Capul lipsește. Cu mîna stîngă sprijină copilul, iar cu dreapta, dusă la piept, îl ajută să sugă. Antebrațul drept lipsește, păstrîndu-se numai partea superioară a brațului, în prelungirea umărului, precum și mîna pusă pe sîn. Ambele brațe sînt străpunse cu cîte două găuri. Sîinii sînt mici, iar întreaga parte superioară a corpului este destul de plată, pîntecul însuși nemaifiînd bombat. Deasupra coapselor, obișnuitele proeminențe de deasupra șoldurilor. Spinarea este plată, iar coapsele sînt modelate fără vreo exagerare. Avînd, firește, picioarele îndoite în jos de la genunchi, statueta ședea pe un scăunel modelat din aceeași masă plastică, dar rupt și pierdut. Copilul stă „în poala” mamei, aplecat pe spate și cu picioarele îndoite. Capul este rupt, dar — judecînd după spărtură — era aplecat și rezemat de mîna stîngă a mamei și probabil apropiat de sînul stîng. Brațul stîng al copilului nu pare să fi fost modelat; în schimb cel drept s-a rupt din umăr, dar o parte din mînă se mai păstrează pe spinarea mamei. Și deasupra șoldurilor copilului sînt modelate obișnuitele umflături laterale, iar picioarele sînt virtual despărțite printr-o șanțuire și îndoite de la genunchi. Labele picioarelor nu par a fi fost modelate. Atît pe corpul mamei cît și pe al copilului se păstrează resturi din decorul incizat în benzi meandrospiralice (pe corpul mamei pe ambele fețe, iar pe al copilului numai pe fața anterioară, unde este indicat și triunghiul sexual). Partea superioară a corpului a fost modelată aparte, împreună cu brațul stîng al mamei, și apoi lipită de restul statuetei, pe cînd picioarele copilului par să fi fost modelate din aceeași bucată de lut cu coapsa dreaptă a mamei.

Cu toată grosimea gîtului și cu toată exagerarea colțurilor șoldurilor, se poate spune că acest prim exemplar de statueta de tipul *Kouro-*

trophos neolitic descoperit în România este într-adevăr o lucrare de artă, depășind cu mult obișnuitele realizări ale epocii. Căci, chiar dacă proporția dintre corpul mamei și al copilului alăptat nu este cea firească, felul cum este tratat grupul și unele detalii dovedesc o reală măiestrie în redarea unora dintre detaliile anatomice, bine observate. Corpul copilului, ușor sucit pentru a urma mișcarea capului spre sinul mamei, este bine modelat, iar moliciunea feselor turtite, prin apăsarea lor pe picioarele mamei, este neobișnuit de plastic redată. Singurul defect real — în afară de acelea inerente unei anumite schematizări — îl constituie faptul că artistul nu a mai modelat și brațul stâng al copilului.

Partea superioară a unei statuete bicefale (în. 6,8 cm), din pastă cenușie fină (pl. 18, nr. 90), pe alocuri arsă superficial la brun-închis, descoperită spre baza stratului superior (II). Ambele capete au forma frecventă în plastica de la Rast, fețele înscriindu-se oarecum în cîte un romb cu vîrfurile de sus („creștetul“ capului) arcuit. Lobii laterali au fost crestați; arcadele sprîncenelor, puternic reliefate, se continuă în nasul masiv. Ochii ovali și bulbucați, puțin pieziși, sînt crestați orizontal, maxilarele sînt puternice, iar bărbia este destul de ascuțită. Gîturile au fost modelate separat, dar cele două capete — dintre care cel din dreapta este ceva mai mare — sînt lipite. Pe pieptul lat, doi sini mici, distanțați; brațele, întinse orizontal și apoi îndoite în jos (antebrațele fiind rupte), sînt străpunse de cîte două găuri. Decorul este compus din benzi meandrice incizate pe piept, iar spinarea este plată și nedecorată. În ceea ce privește interpretarea acestei reprezentări bicefale — asupra căreia am avut prilejul să stăruim pe larg cu alt prilej și vom reveni mai jos — ne mulțumim aici să arătăm că, după părerea noastră, nu este vorba de o reprezentare schematică a divinității mame cu copilul în brațe, ci de aceea a perechii divine, respectiv a divinității feminine a fertilității și a copilului său masculin.

Jumătate de statueta de tip tesalian (în. 5,3 cm), din lut cenușiu (pl. 17, nr. 91). Suprafața a fost bine finisată, dar lustrul nu se mai păstrează. O gaură verticală, pentru introducerea unui cap modelat aparte, ajunge pînă la mijlocul statuetei, care a avut două brațe destul de scurte întinse pieziș în sus. Corpul e cilindric și baza circulară-plată, pentru a asigura stabilitatea statuetei, care nu a fost decorată.

Statueta-vas (în. 10,8 cm) fragmentară, din lut cenușiu amestecat cu multe pietricele (pl. 17, nr. 92) descoperită în nivelul intermediar, I₂. Suprafața este nefinisată, ici-colo răzbătînd pe ea și pietricelele amestecate în pastă. S-ar putea spune că aspectul suprafeței sugerează unele dintre caracteristicile tehnicii moderne a sculpturii în gips. Capul lipsește, o parte din piept și brațele (întinse lateral) sînt rupte; o umflătură pe piept indică sinul (celălalt s-a rupt). Pintecul bombat, șoldurile arcuite, iar sexul (masculin) realist indicat, deci o statueta hermafrodită. Picioarele rupte, au fost modelate separat. Pe spinarea acestei statuete era modelat un recipient, dar nu se poate spune dacă gura acestuia era deasupra capului statuetei sau în spatele ei. Două linii neatent incizate la baza spinării subliniază mijlocul.

Plastica zoomorfă de la Rast este reprezentată numai de trei exemplare: o statueta de patrupele cornut (pl. 18, nr. 93), descoperită într-unul din bordeiele stratului I, și un fragment al altei statuete de patrupele (pl. 18, nr. 94) din stratul II, ambele de lut ars, precum și un cap de animal (pl. 18, nr. 95), sculptat în piatră, probabil aragonit (carbonat de calciu ortorombic), alb-gălbui și translucid, descoperit pe plaja gîrlei Țîfarului după inundația din 1942.

Această ultimă piesă pare a reprezenta un cap de ciine (?), cu botul lung; e greu de precizat însă dacă e vorba de un fragment provenind de la o sculptură ce reprezintă un animal întreg, deoarece toate piesele similare descoperite în alte așezări ale culturii Vinča sînt și ele numai capete. Oricum, cele două umflături circulare, de o parte și de alta, indică ochii.

*

Cîteva fragmente ceramice provin de la vase cu reprezentări plastice; unul aparține unui vas cu corpul unghiular (pl. 20, nr. 96), alte două provin de la străchini adînci (pl. 20, nr. 97—98), unul de la un bol (pl. 20, nr. 99) și altul de la o buză evazată orizontal (pl. 20, nr. 100).

În sfîrșit, două mari fragmente de capac (pl. 20, nr. 101—102) sînt mai puțin obișnuite. Pe marginea calotei primului (nr. 101), chiar deasupra buzei, se ridică un cap oarecum schematizat, fixat pe un gît puternic ce se lățește și se arcuiește spre exterior. Capul este modelat după canonul obișnuit al statuetelor ca o prismă triunghiulară, cu creștetul plat-orizontal, ceafa retezată vertical, în timp ce ochii sînt indicați prin două semicercuri incizate, iar nasul e ascuțit, avînd sub el o ciupitură care desparte bărbia în două. E foarte probabil că această protomă așezată vertical pe marginea capacului n-a putut fi izolată, așa încît credem că a mai existat o protomă similară, diametral opusă. Totuși reconstituirea completă a calotei rămîne o problemă deschisă. Decorul capacului e destul de neglijent executat.

Celălalt fragment de capac avea un mîner central în formă de cap uman cu gît, deși condițiile de păstrare fac ca această interpretare să poată fi considerată ipotetică (pl. 20, nr. 102). În dreapta părții inferioare piesa e retezată orizontal și are un fel de tortiță perforată orizontal, dar, de vreme ce se prelungește sub nivelul bazei, s-ar putea să fie un braț uman. De pe această bază groasă se ridică un gît (?) masiv, oval în secțiune și rupt la partea superioară, unde probabil se continua în formă de cap uman. Cele patru linii curbe incizate ar putea reprezenta o serie de coliere, în timp ce, pe spate, cele două grupe de cîte 5—6 linii incizate indică aproape sigur părul. Aceste elemente ne îndreptătesc să presupunem că ne aflăm în fața unei reprezentări parțial antropomorfe (cap, gît, brațe), pe un capac masiv, căci în starea actuală nu putem găsi altă interpretare.

*

Cele peste o sută de statuete și fragmente de vase cu reprezentări umane de la Rast constituie cel mai important lot de materiale, după acela al ceramicii, descoperit în această așezare. Ele ni se par deosebit de importante, pentru contribuția lor la cunoașterea unora dintre as-

pectele sculpturii culturii Vinča și a sculpturii neoliticului dezvoltat de la Dunărea de Jos, în general, dar și pentru elementele pe care le oferă pentru încadrarea culturală și cronologică a așezării de la Gîrla Țîfarului. Aproape toate sînt, de altfel, caracteristice, așa încît de la prima vedere, chiar dacă nu s-ar cunoaște locul și condițiile de descoperire a lor, ele n-ar putea fi atribuite decît culturii Vinča. Ceea ce nu înseamnă însă că ele nu prezintă și unele particularități demne de relevat, căci — dacă nu un „aer“ specific Vinča — ele au în același timp și unele caracteristici proprii.

În afară de cîteva exemplare — în special statueta cu două capete și alte cîteva piese, inclusiv capul de statueta zoomorfă de piatră — paralele identice pentru statuetele de la Rast sînt greu de găsit în așezarea eponimă de la Vinča însăși, iar în alte așezări ale acestei culturi ele sînt relativ rare, atît în ceea ce privește detaliile de modelare, cît și chiar forma generală. Căci, dacă este adevărat că și capetele celor mai multe dintre statuetele de la Rast au un aspect rombic-pentagonal, se poate spune că ele sînt în general mai mult late decît înalte, uneori printr-o excesivă dezvoltare a urechilor, în timp ce majoritatea statuetelor de la Vinča și din alte așezări similare au capul mai înalt decît lat.

Totuși, un cap de statueta de la Gradeșnița¹, în NV Bulgariei, descoperit în nivelul chalcolitic B din așezarea respectivă, este într-un tot similiar cu unele dintre capetele de statueta de la Rast, iar alte cîteva piese² din aceeași așezare de la sud de Dunăre au capete care seamănă cu unele dintre cele mai puțin specifice de la Rast. Și, deși nu este aici locul să ne ocupăm cu ornamentarea ceramicii — tratată pe larg în capitoul respectiv din monografia noastră — nu ni se pare inutil să amintim și aici că multe dintre vasele din diferitele niveluri chalcolitice de la Gradeșnița sînt decorate cu benzi înguste meandrice și spiralice³, amintind mult de unele piese ceramice de la Rast. Cu toate acestea, ceramica cu pliseuri fine, așa de caracteristică și de frecventă la Rast, pare a fi extrem de rară în nivelurile chalcolitice de la Gradeșnița, cel puțin judecînd după materialele publicate. Iar cel puțin unele dintre vasele scunde bitronconice, cu două tîrți coborînd de pe buză pe muchia centrală, din aceste niveluri chalcolitice⁴, se apropie în schimb de unele vase tipice culturii Sălcuța.

Ceea ce caracterizează în primul rînd plastica antropomorfă de la Rast, pe lîngă particularitățile de formă și tehnica de cele mai multe ori deosebit de îngrijită, este bogata ornamentare meandrică și spirală, incizată în benzi înguste de cîteva milimetri, în timp ce, după cum se știe, decorul majorității statuetelor culturii Vinča este trasat în benzi late, fiind de altfel mai mult un decor unghiular decît propriu-zis meandric. Credem că nu greșim spunînd că decorul incizat (încrustat cu culoare albă și cu ocră roșu așternut în lungul benzilor) al statuetelor de la Rast nu-și găsește egalul în toată plastica culturii Vinča în ceea ce privește bogăția și măiestria execuției. Din acest punct de vedere, unele dintre statuetele de la Rast pot fi socotite adevărate opere de artă — și

¹ Bogdan Nikolov, *Gradeșnița*, Sofia, 1974, fig. 61.

² *Idem*, fig. 57/5, 58 și 59.

³ *Idem*, *passim*.

⁴ *Idem*, fig. 84.

nu numai de artă preistorică — și nu putem decît să regretăm că numai două dintre statuetele de la Rast s-au păstrat întregi (dar și ele cu brațele puțin știrbite — nr. 1 și 2), și — mai ales — că nici una dintre marile statuete așezate (de ex. nr. 78—80) nu s-a păstrat întreagă, căci ele vor fi fost cu siguranță unele dintre cele mai reușite sculpturi ale culturii Vinča, chiar dacă nu ajungeau la dimensiunile impunătoare ale unora dintre statuetele de la Predionica⁵ și din alte așezări iugoslave. Nu e greu să ne dăm seama ce impresie deosebită ar fi făcut statuetele amintite de la Rast dacă s-ar fi păstrat întregi, căci au avut, împreună cu scăunelul respectiv, cel puțin 25 cm înălțime, dacă ținem seama de dimensiunile fragmentelor păstrate. Decorul specific al statuetelor așezării noastre stă în legătură pe de o parte cu poziția cronologică a așezării și, în al doilea rînd, cu zona culturală căreia îi aparține așezarea și cu influențele datorită cărora acest decor s-a putut încetățeni în plastica și în ceramica culturii Vinča din zona respectivă.

Chiar făcînd abstracție de celelalte elemente de datare pe care le oferă materialele de la Rast, se poate spune că ornamentarea în benzi înguste spiralo-meandrice a statuetelor de aici nu-și găsește paralele decît în așezări sau în niveluri ce pot fi date în etapa finală a fazei Vinča B (respectiv B₂) și la începutul fazei C. Într-adevăr, dintre sutele de statuete și fragmente descoperite în așezarea eponimă de lingă Belgrad, abia cinci-șase piese sînt decorate cu benzi meandrice înguste (una și cu benzi spiralice), de genul acelor de la Rast, dar mult mai neîndemînic executate⁶, neridicîndu-se la precizia și eleganța marei majorității a statuetelor din așezarea de pe Grindul Țifarului. În NE Serbiei au fost semnalate de acum multe decenii cîteva statuete fragmentare antropomorfe⁷ și chiar zoomorfe⁸ decorate cu benzi înguste spiralo-meandrice și aparținînd sigur tot culturii Vinča. Tot din NE Serbiei amintim în mod special statueta așezată de la Korbovo bogat decorată cu motive spiralo-meandrice în benzi înguste⁹, dar mult mai puțin măiestrit executat. Dar capul acestei statuete — și el decorat — se apropie, ca formă generală, mai mult de statuetele de la Vinča decît de cele de la Rast.

În imediata vecinătate a zonei din NE Serbiei, și anume în extremitatea vestică a Olteniei, au fost descoperite încă de acum multe decenii o serie de statuete fragmentare¹⁰, decorate exact în maniera celor de la Rast, iar mai spre NV, în Banatul iugoslav, cîteva dintre statuetele aparținînd stratului Vinča B de la Potporanj sînt și ele decorate în același fel¹¹. Tot în această zonă de NV, la Gomolova, în Vojvodina, s-au des-

⁵ R. Galović, *Predionica. Neolitsko Naselje kod Pristina*, Pristina, 1959.

⁶ M. M. Vasić, *Preistoriska Vinča*, III, pl. XXXII/160; pl. XXXV/172 bis și 173; pl. LXI/285 și 286, pl. LXIX/321 și pl. CXXIV/580.

⁷ M. Hoernes — O. Menghin, *Urgeschichte der bildenden Kunst*, fig. 285/3 și 6 și fig. 317/4; M. M. Vasić, în *Glas Srbski Akad.*, Belgrad, LXXXVI/1911, p. 97—134, pl. XIX/47.

⁸ M. Hoernes — O. Menghin, *op. cit.*, fig. 285/10.

⁹ Am avut prilejul să văd această piesă în Muzeul Național din Negotin în 1969; în anul următor ea a fost publicată de B. Iovanović în *Zbornik Narodnog Muzeja*, Belgrad, 1970, p. 103—111.

¹⁰ Al. Bărcăcilă, în *Dacia*, I, 1924, p. 280 și urm.; v. și D. Berciu, *Catalogul Muzeului arheologic din Turnu Severin*, în *Materiale*, I, p. 589 și urm.; pl. I A.

¹¹ F. Milleker, în *Starinar*, S. III, XIV, 1939, pl. XV, jos dreapta și pl. XVI, sus stînga.

coperit două statuete decorate cu motive meandroide în benzi înguste¹² — una din „stratul Vinča-Turdaș“ și cealaltă din „stratul Vinča-Pločnik“ — dar în nivelul Vinča-Pločnik de acolo nu lipsesc nici statuetele cu decor în benzi largi de tipul specific Vinča¹³. O dovadă grăitoare a faptului că acest fel de decor este împrumutat de la cultura Tisa, o constituie — între altele — și statueta de la Novo-Becey-Borodoș din Banatul iugoslav, atribuită de colegii iugoslavi culturii Tisa, tocmai pentru că scăunelul pe care este așezată a fost decorat în benzi înguste unghiulare — în genul benzilor statuetelor de la Rast¹⁴.

În Banatul românesc, o piesă fragmentară de la Ornița-Vest are și ea un decor înrudit, dar mult mai sumar și neglijent executat¹⁵.

În sfârșit una dintre statuetele primitive de la Turdaș, în Transilvania centrală, are un decor meandric incizat în benzi înguste¹⁶.

În schimb, unele dintre statuetele din nivelurile chalcolitice de la Gradeșnița, din NV Bulgariei, au și ele un bogat decor meandro-spiralic, însă executat mai de grabă prin săntulețe decît prin incizii fine, în timp ce — în general — capul lor este modelat în maniera care va deveni ulterior specifică culturii Gumelnița (cu nas „en bec d'oiseau“). Un singur cap de statueta de la Gradeșnița, din nivelul chalcolitic B¹⁷, este întru totul similar cu unele dintre capetele statuetelor de la Rast, iar alte cîteva piese¹⁸ au capete care seamănă cu unele dintre cele mai puțin caracteristice de la Rast.

Și deși nu ne ocupăm aici și cu ornamentarea ceramicii de la Rast, ni se pare necesar să subliniem că unele dintre vasele așezării din NV Bulgariei la care ne referim, din diferitele niveluri chalcolitice, sînt decorate cu benzi incizate înguste, meandrice și spiralice¹⁹, amintind mult de unele piese ceramice de la Rast.

În privința decorului specific statuetelor de la Rast, încă din 1966 am avut prilejul să arăt că îl consider datorat influenței culturii Tisa²⁰, care se știe că a pătruns în nordul Banatului încă din faza B₂ a culturii Vinča.

După părerea noastră, decorul meandric-unghiular al ceramicii culturii Tisa poate fi considerat direct responsabil pentru adoptarea de către unii dintre purtătorii culturii Vinča a decorului în benzi meandrice înguste încă înainte de sfîrșitul fazei B.

Publicînd statueta din Muzeul de la Negotin, B. Iovanovici, ținînd seama de locul descoperirii acesteia și de apropierea tipologică cu statuetele de la Rast și de la Ostrovul Corbului, o atribuie „sfîrșitului grupului vechi Vinča de tip oltean“ corespunzînd cu stratul II sau eventual

¹² B. Brukner, *Rad Vojvodanskih Muzeja Novi Sad*, 14, 1965, pl. XII/2 și pl. XXXI/1.

¹³ *Ibidem*, pl. XVI/1.

¹⁴ M. Garašanin, *Praistorija na tlu S. R. Srbije*, Belgrad, 1973; vol. II, pl. 26.

¹⁵ E. Comșa, în *Dacia*, N.S., XIII, 1969, p. 11—44; v. fig. 23/6.

¹⁶ M. Roska, *Die Sammlung Zsófia von Torma*, Cluj, 1951, pl. CXXXIX/4.

¹⁷ B. Nikolov, *op. cit.*, fig. 61.

¹⁸ *Idem*, de ex. fig. 63.

¹⁹ *Idem*, fig. 74 și 76.

²⁰ V. Dumitrescu, în *Actes du premier Congrès Intern. des études balkaniques et sud-est européennes*, Sofia, 1970, p. 543—546.

cu trecerea la stratul III de la Rast²¹ — ceea ce ar însemna, potrivit felului cum am descris și precizat noi stratigrafia de la Rast, cu stratul I₂ și eventual cu trecerea de la acesta la stratul II. Am arătat însă mai sus că între statuetele diferitelor niveluri de la Rast nu se poate face nici o deosebire, nici în ceea ce privește tipurile propriu-zise de statuete, nici în privința decorului, așa, încît o situație așa de precisă a statuetei de la Korbovo față de unul sau altul dintre nivelurile de la Rast nu ni se pare posibilă. Merită însă să ne oprim aici și în privința propunerii colegului iugoslav de a se încadra statueta de la Korbovo în „varianta olteană de la Dunărea de Jos a grupei Vinča“ — desigur în funcție de variantele culturii Vinča propuse de D. Srejić²² —, așezările de la Ostrovul Corbului și Rast indicînd cele două etape ale acestei variante²³. Asupra acestei probleme nu ne vom opri aici, căci ea a fost discutată în capitolul de concluzii al monografiei noastre despre Rast, dar se poate spune și acum că — deși, la data cînd scriem aceste pagini, ne lipsesc date detaliate despre așezarea de la Ostrovul Corbului — este verosimil ca acolo unul dintre nivelurile așezării să dateze dintr-o etapă mai veche decît așezarea de la Rast.

Tot în cadrul plasticii de la Rast un loc important îl ocupă statueta bicefală (nr. 90), care are unele analogii concludente în Iugoslavia. În primul rînd este vorba de cîteva statuete (dintre care una fragmentară) descoperite chiar în așezarea eponimă de la Vinča²⁴, pe care M. M. Vasić le-a încadrat în grupa *Kourotrophoi*, ceea ce, după părerea noastră, nu este corespunzător, deși și Milojević atribuie statuetele bicefale de la Vinča aceluiași tip²⁵; dar asupra acestui aspect al problemei vom reveni mai jos. Deocamdată, ceea ce ni se pare indicat să precizăm este faptul că nici una dintre statuetele bicefale de la Vinča n-a fost descoperită în nivelurile vechi, toate aparținînd dimpotrivă straturilor corespunzînd etapei B₂ și următoarelor, în funcție de adîncimile la care au fost descoperite, chiar dacă aceste adîncimi au în general o valoare destul de relativă pentru piese de mici dimensiuni. Totuși, împrejurarea că nici una nu a fost descoperită în straturile vechi dovedește că ele apar mai tîrziu, ceea ce se potrivește cu faptul că statueta de la Rast a fost descoperită în stratul II.

Și la Gomolova s-a găsit o statueta bicefală²⁶ în nivelul corespunzînd mai degrabă stratului Vinča C decît B₂, dar important este faptul că ea nu este mai veche decît etapa B₂, deși decorul ei este trasat cu benzi meandrice largi, în spiritul decorului specific pentru așezarea Vinča și pentru multe dintre statuetele așezărilor situate mai la sud.

În ceea ce privește interpretarea ce trebuie dată statuetelor bicefale, noi am arătat încă de acum mai bine de douăzeci și cinci de ani²⁷ că le socotim drept reprezentări ale „zeiței mame“ și a acolitului ei masculin,

²¹ B. Ivanović, *loc. cit.*

²² D. Srejić, în *ArchJug*, IV, 1963, p. 5—18.

²³ B. Ivanović, *loc. cit.*

²⁴ M. M. Vasić, în *BSA*, XIV, p. 328, fig. 7; idem, *Preistoriska Vinča*, II, fig. 323 și III, fig. 549, 551 și 552.

²⁵ Vl. Milojević, în *BSA*, XLIV, 1949, p. 258—306 (v. p. 280).

²⁶ B. Brukner, *loc. cit.*, pl. XVI/1.

²⁷ Vl. Dumitrescu, în *SCIV*, VII, 1956, p. 95—118.

tocmai pentru că nu rezultă deloc că una dintre statuete ar fi ținută în brațe de cealaltă, capetele ambelor personaje aflându-se la aceeași înălțime și fiind de mărime aproape egală. Atunci cînd meșterul a dorit să redea mama cu copilul în brațe, el a găsit și modalitățile indicate pentru a-și realiza intenția, cum o dovedește statueta nr. 89 de la Rast: un adevărat grup sculptural, modelat perfect atît în ceea ce privește statueta-mamă, cît și în priința copilului din poala ei, în concordanță cu adevăratele statuete de tipul *Kourotrophoi* descoperite în SE Europei și în Asia Anterioară.

Cu toate acestea, un coleg francez, reluînd recent problema cunoscutului altar de la Trușești, care — după cum se știe — poartă și două busturi stilizate de statuete omenesti, a adus în discuție și statuetele cu două capete din cuprinsul culturii Vinča, ajungînd la concluzia că acestea ar fi reprezentări ce stau în legătură cu străvechi credințe din care, ulterior, s-ar fi născut mitul grecesc al Demetrei și al Chorei²⁸. Nu ni se pare însă că ar exista vreun argument cu adevărat valabil pentru a căuta atît de departe în timp — și mai ales la Dunărea inferioară — originea acestui mit, căci de-a lungul mileniilor nu se poate stabili nici o verigă de legătură din epoca neo-eneolitică și pînă în perioada arhaică grecească, astfel de manifestări lipsind cu totul în întreaga epocă a bronzului. Și oricum, ținînd seama că — după convingerea celor mai mulți cercetători, care este și a noastră — populațiile neo-eneolitice din regiunea carpato-dunăreană erau de origine preindoeuropeană, ar fi fost indicat ca, în epoca bronzului, după indoeuropenizarea acestor regiuni, să se întîlnească manifestări care să indice existența unui mit similar sau înrudit cu acela al Demetrei și al Chorei. Pe de altă parte, un mic grup statuar reprezentînd o pereche de „îndrăgostiți“, descoperit acum cîțiva ani la Gumelnița și aparținînd culturii eneolitice cu același nume²⁹, constituie o dovadă grăitoare că, atunci cînd meșterii au redat statuete de aceeași mărime sau aproape de aceeași mărime, ele nu pot fi interpretate drept reprezentări de tip *Kourotrophos*, ci drept „perechea divină“, interpretare care ni se pare cea mai valabilă și pentru statuetele bicefale ale culturii Vinča.

Destul de numeroase sînt la Rast, după cum s-a văzut, și statuetele reprezentate așezate pe un scaun (n-rele 74—88). La Vinča, acest tip de statuete așezate apare în general în faza C, deși unele par să aparțină etapei B₂³⁰. Același lucru este valabil și pentru figurinele de tip „mama cu copilul în brațe“, ceea ce corespunde foarte bine cu datarea pe care trebuie să o atribuim așezării de la Gîrla Țîfarului, respectiv sfîrșitului etapei B₂ și începutului fazei Vinča C. Tot acum sînt frecvente și statuetele cu mîinile pe pîntec, după cum este frecventă și înlocuirea picioarelor printr-un fel de soclu mai mult sau mai puțin prismatic, cum se

²⁸ Pierre Lévêque, în *Praelectiones pataviane*, Roma, 1972, p. 145—179 (v. p. 159 și urm.). Într-un studiu publicat în *Rivista di Scienze preistoriche* (XXIX/2, 1974, p. 399—436), Silvia Marinescu-Bîlcu a făcut și ea unele rezerve în privința interpretării colegului francez (v. p. 421).

²⁹ Vl. Dumitrescu, în *Antiquity*, 1964, p. 221—222; idem, *L'arte preistorica in Romania fino all'inizio dell'età del ferro*, Firenze, 1972, pl. 52/1 și *Arta preistorică în România*, București, 1974, fig. 249.

³⁰ Vl. Milojević, *loc. cit.*, p. 280; M. Garašanin, *op. cit.*, v. p. 599 (din rezumatul în l. franceză).

constată și la destule dintre statuetele de la Rast (n-rele 1, 2, 17, 22—25 etc.).

Un alt tip de statueta asupra căruia trebuie să ne oprim, deși e reprezentat la Rast printr-un singur exemplar (nr. 81), este acela de statueta de „tip tesalian“, respectiv statuete care redau numai trunchiul fără picioare, cu brațele scurte întinse pieziș lateral și avînd o gaură verticală pentru introducerea unui cap modelat separat. Exemplare aproape identice aceluia de la Rast se cunosc destul de numeroase, așa încît le amintim aici pe cele de la Turdaș³¹ și din alte așezări ale aceleiași culturi³². După părerea noastră nu avem motive să ne îndoim că acest tip de statuete își merită numele, nu numai din punct de vedere al formei, ci și pentru că originea lui trebuie căutată în seria de statuete cu cap mobil descoperite în Tesalia³³, unde, de altfel, după cum se știe, s-au găsit și capete separate pentru asemenea statuete.

E adevărat că la Vinča se cunoaște și alt tip de statuete cu cap mobil, respectiv avînd modelat tot corpul în chip normal³⁴, dar sîntem de părere că este vorba de o variantă dezvoltată tot din tipul inițial tesalic. Nu mai stăruim însă asupra problemei acestor statuete cu cap mobil, deoarece am avut prilejul, publicînd unele statuete de tip tesalian descoperite în așezări ale culturii Gumelnița din România³⁵, să discutăm mai pe larg problema. Dar trebuie să precizăm că statuetele de tip tesalian din cultura Gumelnița au fost descoperite pînă acum exclusiv în straturi aparținînd fazei Gumelnița B₁, fiind deci mai tîrzii decît acelea din cuprinsul culturii Vinča.

În ceea ce privește statueta cu copil în brațe nu mai stăruim aici, deoarece acest tip este foarte frecvent în cuprinsul culturii Vinča din Iugoslavia, chiar dacă, bineînțeles, nu este vorba de piese identice din punct de vedere al modelajului.

Înainte de a trece la statueta de piatră descoperită la Rast, amintim că statueta-vas antropomorf descoperită la Gîrla Țifarului (nr. 92) își găsește paralelă clară la Vinča³⁶; și acolo este vorba de o reprezentare de hermafrodit, în spatele căreia se deschide o cavitate folosită desigur ca recipient pentru lichide necesare cu prilejul diferitelor ritualuri ma-

³¹ N. Vlassa, în *Sargetia*, IV, 1966, p. 9—12, pl. B/9 și pl. C/11.

³² De exemplu, la Zorlenț, în Banat (cf. Gh. Lazarovici, în *Banatica*, II, 1973, p. 25—55; v. p. 52) începînd din faza B₁, dar apoi numărul pieselor de acest tip sporește (*ibidem*; v. și pl. IX/13, din etapa B₂/C). Mai amintim piesa de la Gornelova (B. Brukner, *loc. cit.*, pl. XVI/4 și exemplarele de la Crnokalacka Bara (cf. N. Tasić — E. Tomić, *Crnokalacka Bara*, Krusevac—Beograd, 1969, pl. XIV/1—5 și 8, dintre care ultimele două decorate cu benzi unghiulare înguste. Localitățile în care s-au găsit asemenea piese sînt firește mult mai numeroase, dar ne mulțumim să le mai amintim numai pe cele de la Ornița, în Banat (cf. E. Comșa, *loc. cit.*).

³³ Chr. Tsoumtas, *ΑΙ προϊστορικοί ἀνθρωπίδες Διμηθίου καὶ Σέσκλου*, pl. 37/10, 38/4—5 și fig. 230/a—γ; A. I. Wace — M. S. Thompson, *Prehistoric Thessaly*, Cambridge, 1912, p. 63; v. și fig. 49, de la Rakhmani.

³⁴ M. Garašanin, în *BerGK*, 1958, p. 1 și urm.; v. fig. 4. Și la Petrești, în Transilvania, a fost descoperită întîmplător o asemenea statueta (Al. Aldea, în *Sargetia*, V, 1968, p. 11—13), dar nu se poate preciza cărei culturi aparține (Turdaș sau Petrești).

³⁵ Vl. Dumitrescu, în *Dacia*, VII—VIII/1937—1940, p. 97—102; idem, în *Dacia*, N.S., IV, 1960, p. 443—453.

³⁶ M. M. Vasić, *Preistoriska Vinča*, I, fig. 90.

gico-religioase. Singura deosebire o constituie faptul că piesa de la Rast nu este decorată, în timp ce aceea de la Vinča este acoperită de pliseuri. Descoperită la 6,60 m adâncime, ea se încadrează perfect în materialele etapei B₂, așa încît și ea constituie un sprijin pentru o încadrare cronologică justă a așezării de pe Grindul Țifarului.

Capetele de statuete zoomorfe de piatră de felul exemplarului de la Rast (nr. 95) sînt și ele tipice pentru cultura Vinča, citeva fiind găsite chiar în așezarea eponimă de lângă Belgrad³⁷, la adîncimi variînd între 7,80 și 4,10 m. Piesa ilustrată și de Vl. Milojević este tocmai aceea descoperită la 4,10 m adîncime (fig. 180 de la Vasić), deși el o include între piesele specifice fazei B₁³⁸. Este adevărat că apariția acestei serii se situează începînd din această etapă, dar piesa reprodusă de Milojević — care este cea mai apropiată de exemplarul de la Rast, dintre acelea descoperite la Vinča — nu credem că poate fi datată într-o etapă anterioară fazei Vinča C, judecînd după adîncimea la care a fost descoperită. Oricum ar fi însă, majoritatea exemplarelor de la Vinča datează din fazele B₂ și C, așa încît, pentru exemplarul de la Rast, nu e nevoie să ne ridicăm sau să ne coborîm dincolo de aceste etape.

Un exemplar similar a fost găsit și la Potporanj, în Banatul iugoslav³⁹, iar mai de curînd la Crnokalavcka Bara s-au descoperit două capete zoomorfe de piatră și alte două de lut⁴⁰. Cele două piese de piatră și o piesă mai mică, de lut, au și ochii rotunzi în relief, întocmai ca exemplarul de la Potporanj și ca acela de la Rast.

În sfîrșit, amintim că fragmentele de vase cu figură umană în relief pe buză sau deasupra buzei, ca și acelea cu un gît înalt (vezi numerele 96—103), constituie de asemenea elemente specifice ale culturii Vinča, dar nu mai credem necesar să cităm toate numeroasele exemple ce se pot aduce în sprijinul acestei afirmații⁴¹. Iar faptul că la Rast nu a fost găsit nici un capac întreg sau fragmentar cu față umană și cu coarne în relief este și el în concordanță cu constatările de la Vinča, unde acest gen de capace devin rare în cursul fazei C și dispar cu totul înainte de sfîrșitul acestei faze.

În sfîrșit, ultimul fragment pe care îl vom descrie aici provine de la un vas a cărui formă nu poate fi precizată (pl. 19, nr. 103). Judecînd după faptul că fragmentul are oarecum două suprafețe relativ plane, s-ar putea crede că aparține unui capac; dar, pe de o parte, aceste două fețe nu sînt cu adevărat plane, ci au unele ușoare ondulări, iar pe de altă parte capul uman nu este plasat spre mijloc, ci chiar în apropiere de o margine care pare cea originală, așa încît ezităm să afirmăm că este vorba de un fragment de capac. Oricum, piesa aceasta a fost lucrată dintr-un lut cenușiu, care și-a păstrat culoarea pe suprafața superioară (sau exterioară), în timp ce cealaltă suprafață este arsă la roșu; porțiunea care pare a reprezenta chiar marginea exterioară este mai puternic arsă.

³⁷ *Ibidem*, II, pl. LII/173—178 și pl. LIII/179—180.

³⁸ Vl. Milojević, *loc. cit.*, fig. 5/13.

³⁹ F. Milleker, *loc. cit.*, pl. XXI, dreapta.

⁴⁰ Expuse în sala culturilor neo-eneolitice din Muzeul Național de la Belgrad. În volumul lui N. Tasić și E. Tomić citat în nota 32 este ilustrată și o piesă de piatră (pl. IV/3 și pl. XIV/7).

⁴¹ Ne mulțumim să amintim aici unele piese de la Vinča reproduse de M. M. Vasić: *Preistoriska Vinča*, IV, pl. LVIII/165—166.

Pe suprafața superioară este prins un cap uman, aproape globular, cu obrații alveolați, nasul puternic reliefat și bărbia retrasă; ochii sînt indicați prin două creștături orizontale, nu tocmai simetrice, iar gîtul este foarte scurt și gros. Această protomă umană este plasată în mijlocul unei largi benzi decorative, cu tendință curbă-spiralică, compusă din 8—9 linii paralele-incizate, dintre care unele se întrerup în dreptul protomei. Chiar în fața protomei, aproape de banda decorativă amintită, se află două linii incizate frînte în unghi, parte dintr-un motiv unghiular sau meandric mai mare. De cealaltă parte, în spatele protomei, o bandă mai îngustă, compusă din 4—5 linii incizate, poate fi capătul spiralic al benzii pe care e plantată protoma umană.

*

Așa cum am spus în treacăt și mai sus, ținînd seama de faptul că aproape în totalitate statuetele antropomorfe de la Rast sînt sigur feminine, iar multe dintre ele sînt reprezentate vădit însărcinate, nu poate fi nici o îndoială că ele trebuie puse în legătură cu cultul zeiței-mame-a-toate-creatoare. Nu avem nici un element concret care să ne dea dreptul să vorbim despre așa-zisa zeiță-pasăre sau despre așa-zisa zeiță-șarpe, despre care vorbește stăruitor în ultimii ani o colegă americană⁴².

Am arătat și cu alt prilej că aceste interpretări sînt cu totul fanteziste, neavînd la bază nici un element concret care să ne dea dreptul să le acceptăm. Nasul „en bec d'oiseau“ al unor piese nu poate însemna că modelatorul a avut intenția să reprezinte un cap de pasăre, căci el se datorește numai celei mai simple maniere de a modela nasul, prin apucarea și presarea între degete a lutului încă moale. Iar interpretarea decorului spiralic ca reprezentare a șarpelui și concluzia că statuetele decorate cu spirale ar trebui să o reprezinte pe zeița-șarpe merge cu mult prea departe, dincolo de ceea ce i se poate admite unui cercetător științific. Ipotezele au și ele o limită și în orice caz trebuie să aibă neapărat o bază reală cit de mică.

Chiar dacă miturile și practicile religioase ale populațiilor neoeolitice în general și ale aceloră din sud-estul Europei în particular vor fi fost mai complicate și nu se vor fi concentrat toate în jurul cultului și legendelor legate de „marea-zeiță“ — echivalentul *Magnei Mater* de mai tîrziu —, nouă ne lipsesc elementele necesare pentru reconstituirea acestor mituri și nimic nu ne îndreptățește — în stadiul actual al cercetărilor — să ne gîndim la un adevărat pantheon neolitic. Deocamdată nu putem vorbi decît despre o întruchipare feminină a puterii creatoare a vieții — „zeița-mamă“, fie purtînd încă copilul în pîntec, fie purtîndu-l în brațe, deși este adevărat că unele statuete ne sugerează și reprezentarea viitoareii zeițe-mamă încă nubilă. La această divinitate feminină se adaugă acolitul masculin, reprezentat de statuetele masculine, destul de reduse la număr, ca și de al doilea personaj al statuetelor cu două capete asupra cărora ne-am oprit mai sus. Deși această imagine a „divinităților“ neo-eneolitice ar putea părea prea săracă și prea simplificată, ea este singura pe care ne-o permit în chip documentat des-

⁴² Marija Gimbutas, *The Gods and Goddesses of Old Europe, 7000 to 3500 B.C.*, London, 1974. Vezi și recenzia noastră în *SCIVA*, 29, 4, 1978, p. 583—588.

coperirile preistorice, indiferent dacă miturile legate de puterea care face să nască și să renască viața animală și vegetală vor fi fost multe și eventual variate.

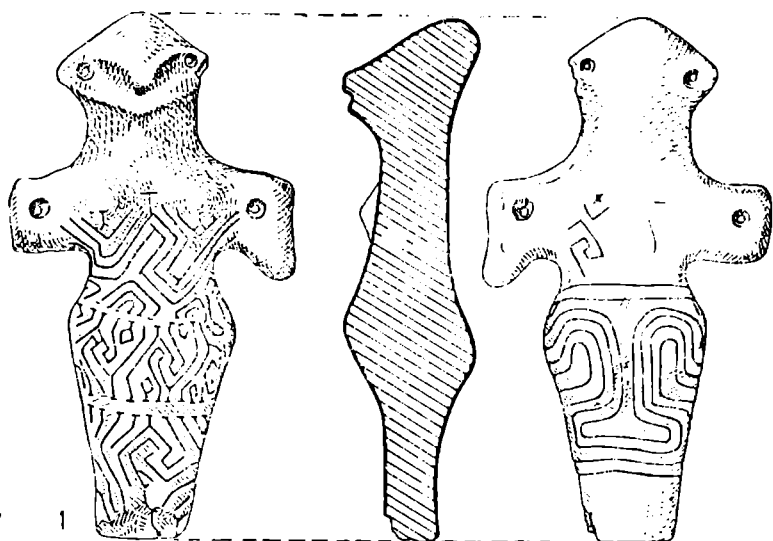
Oricum, statuetele descoperite la Rast au meritul de a ne releva încă odată măiestria artistică a multora dintre precursorii sculpturilor epocii clasice.

VLADIMIR DUMITRESCU

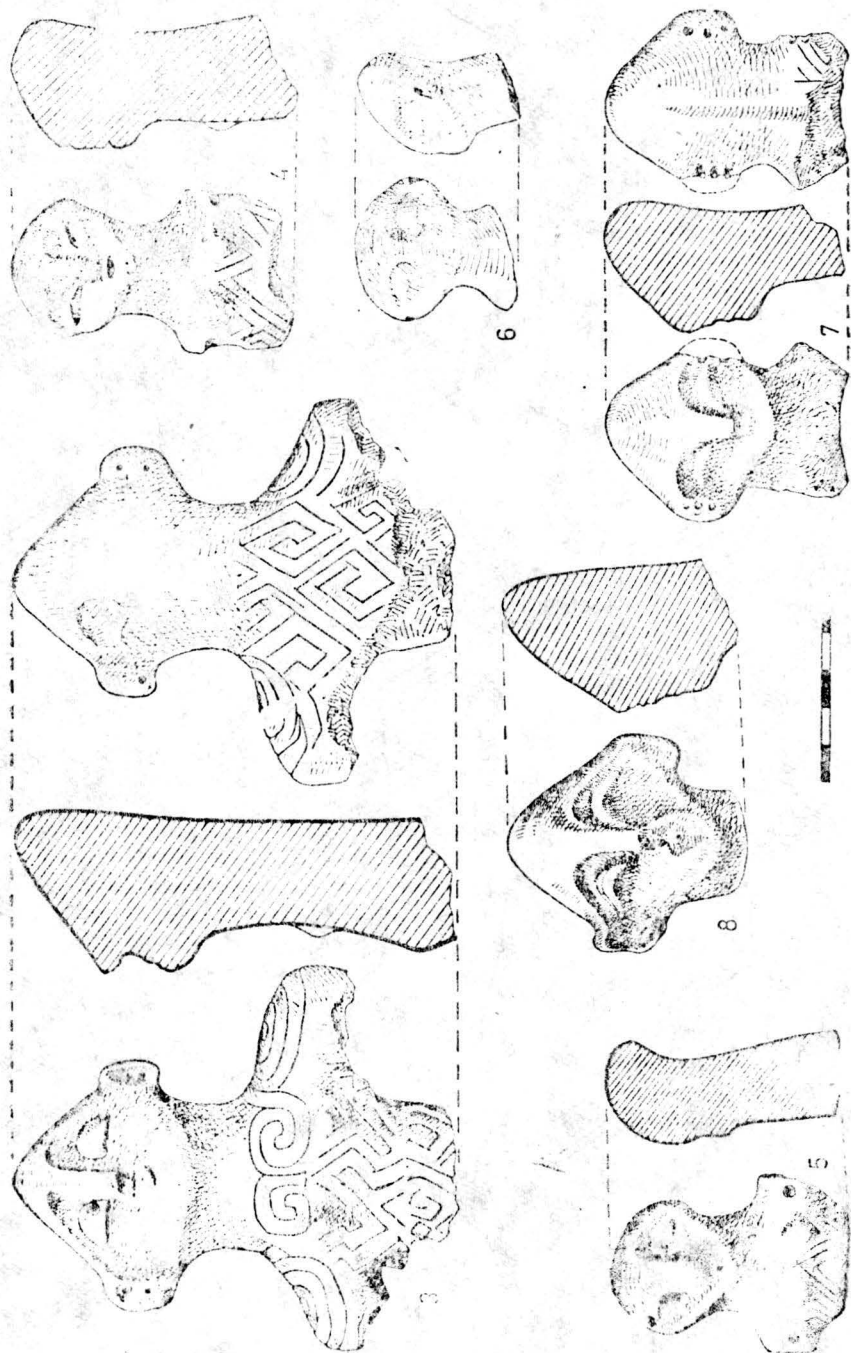
LA PLASTIQUE NÉOLITHIQUE DE L'ÉTABLISSEMENT DE RAST
(DEP. DOLJ)

(Résumé)

On publie, en synthèse, les éléments d'art préhistorique les plus riches d'un célèbre établissement appartenant à la culture Vinča. On fait de précisions concernant la chronologie relative de la culture Vinča..

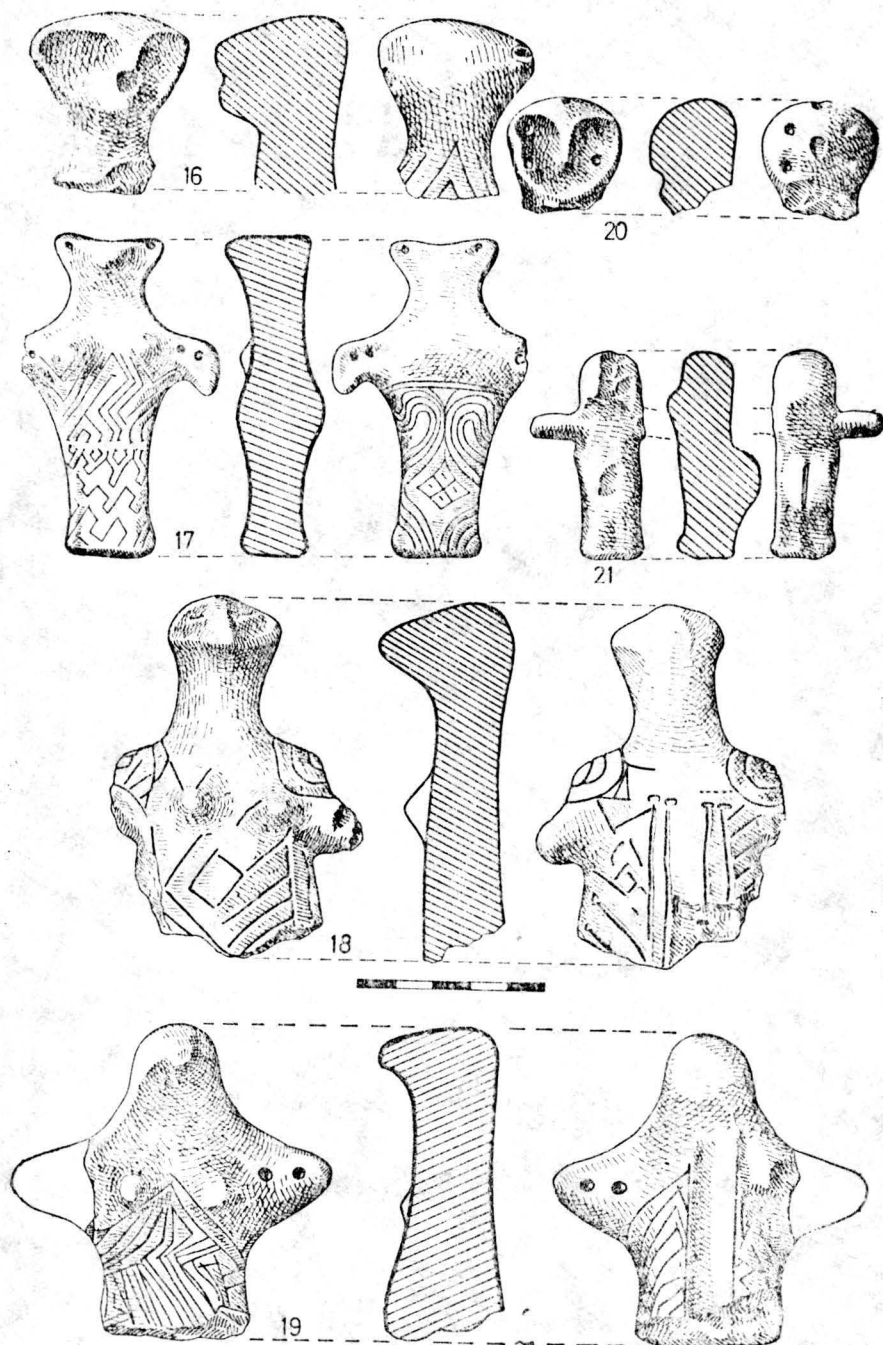

Planşa 1

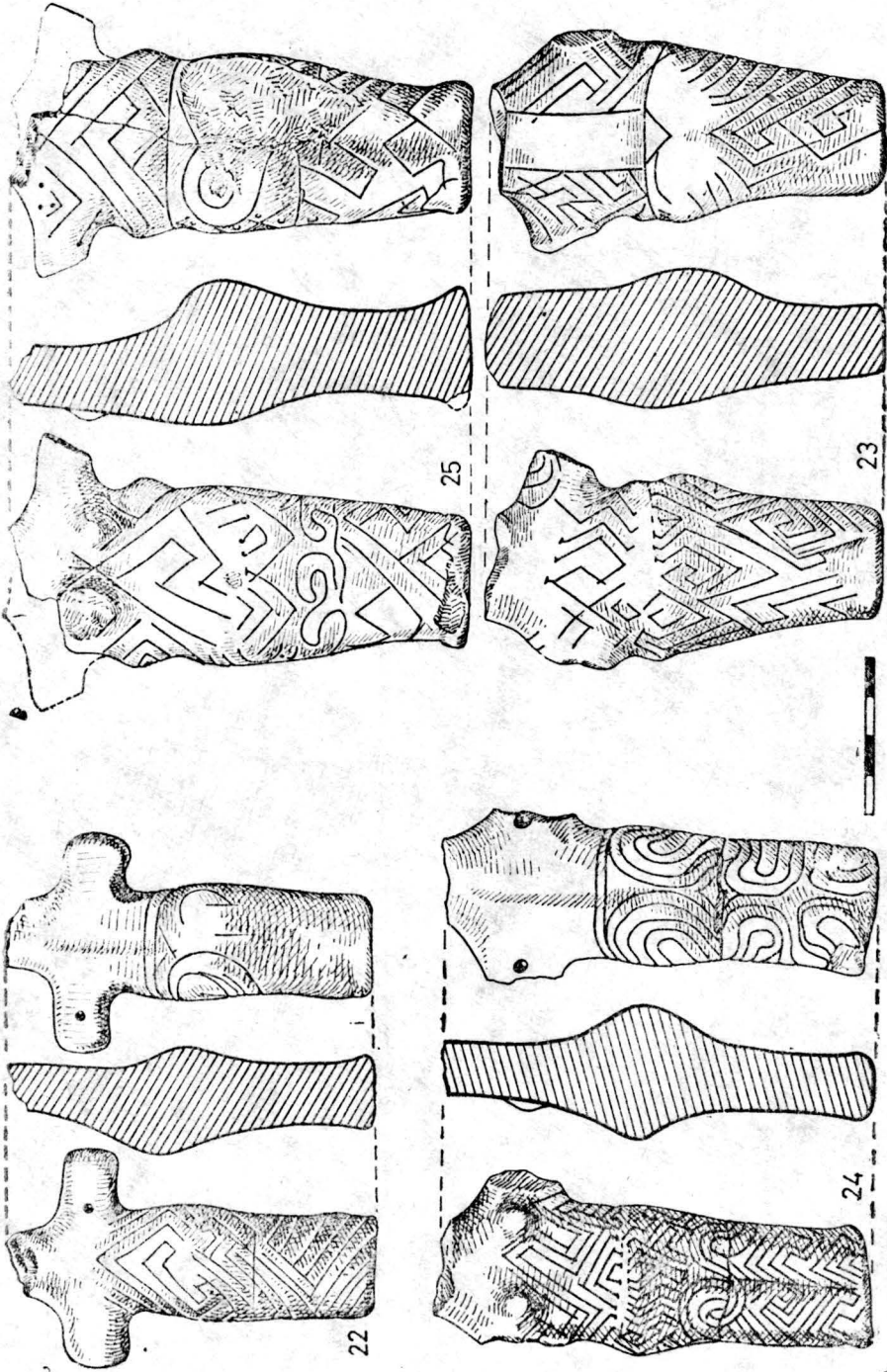

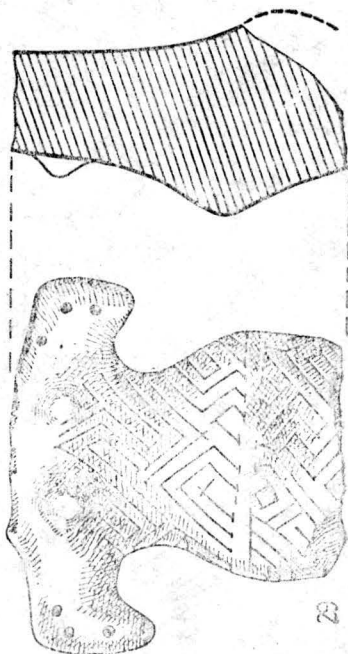
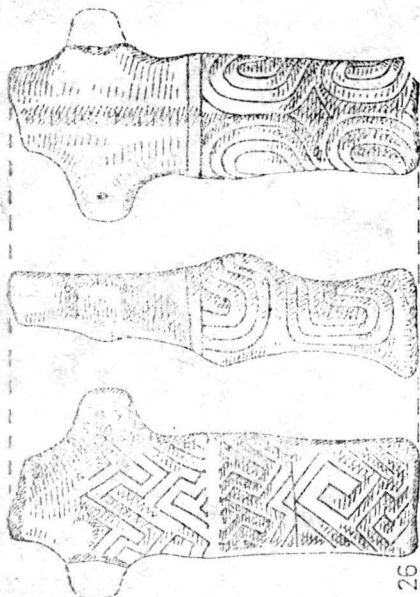
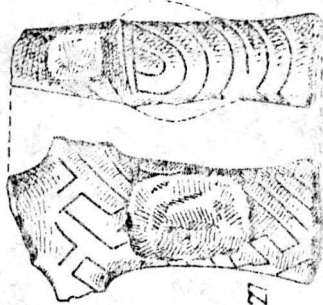
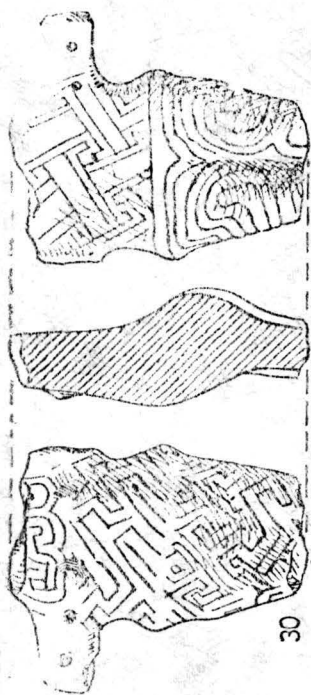
Planşa 3

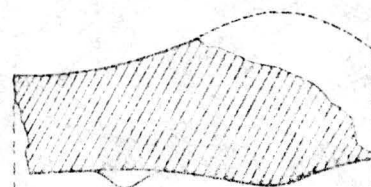
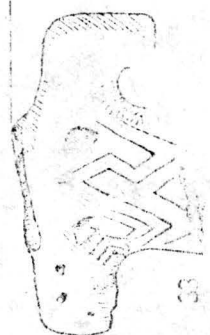
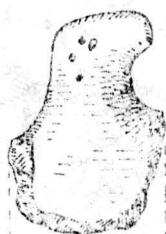
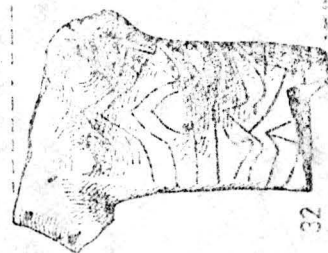
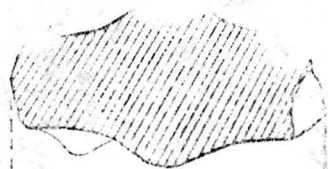
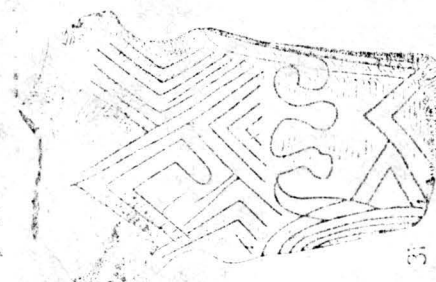
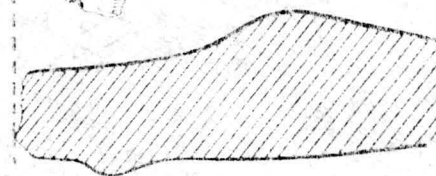
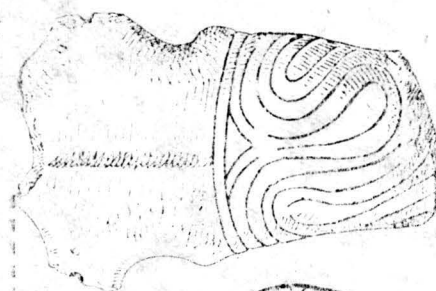
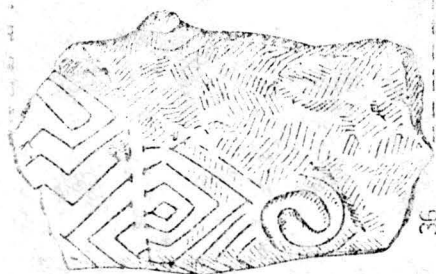
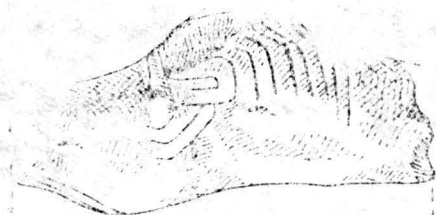
Planşa 4

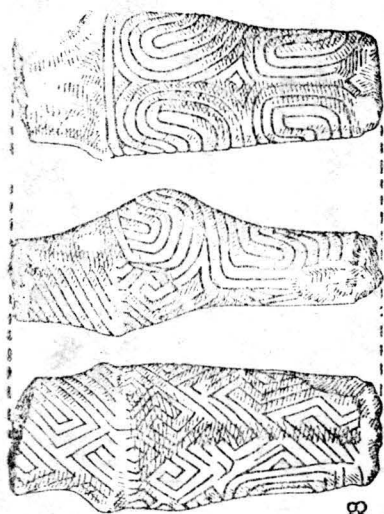
Planşa 5

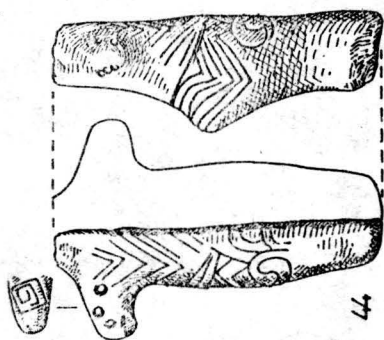
Planşa 6

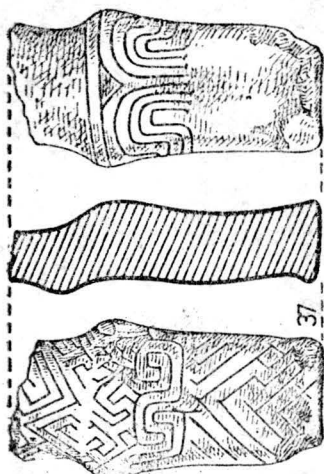
Planşa 7

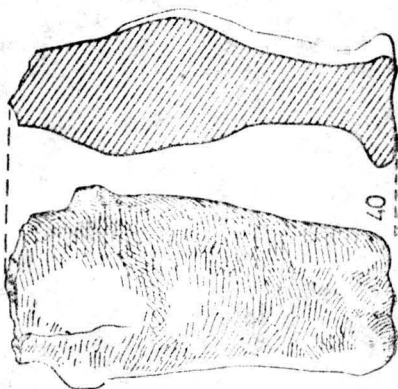
38

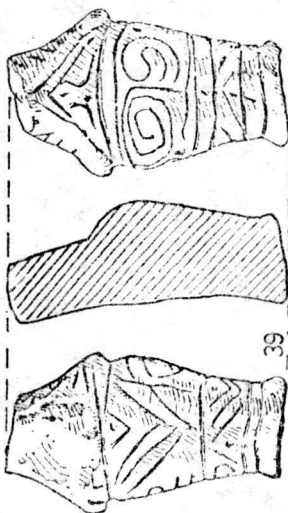
44

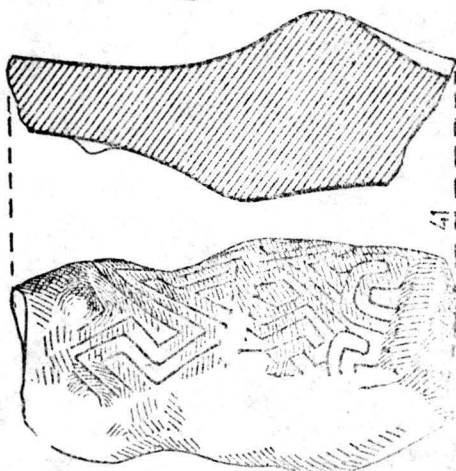
37

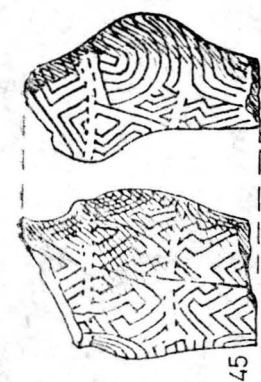
40

39

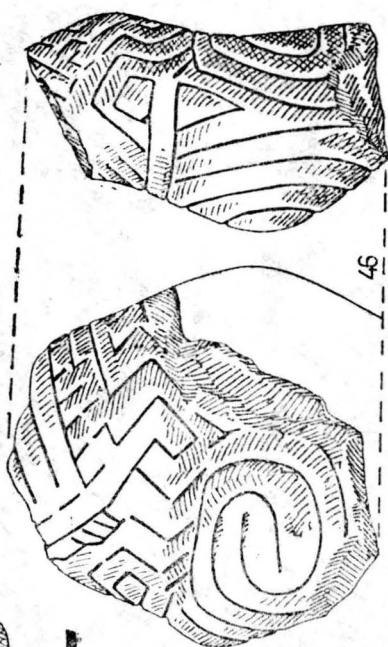
41

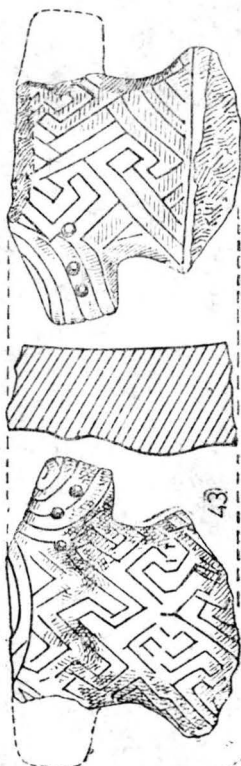
45

42

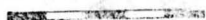
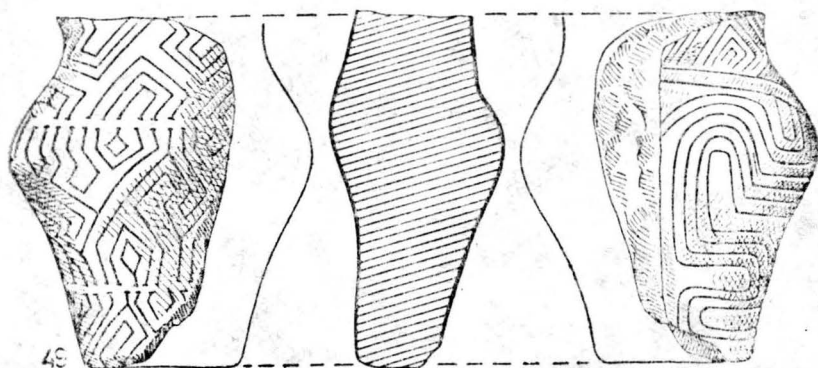
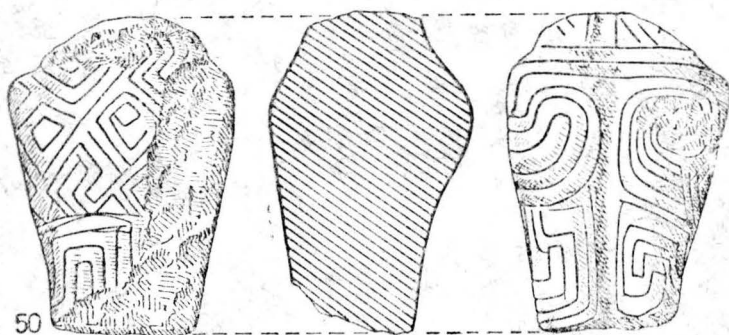
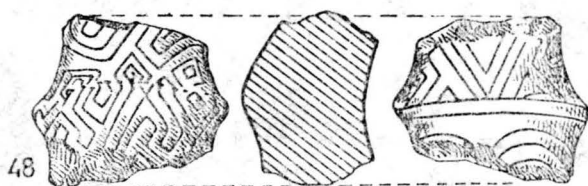
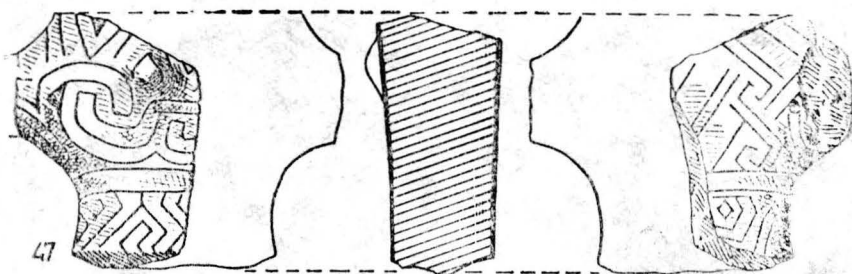

46

43

Planşa 9

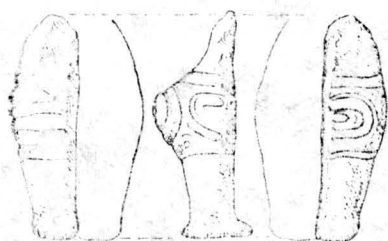

Planşa 10

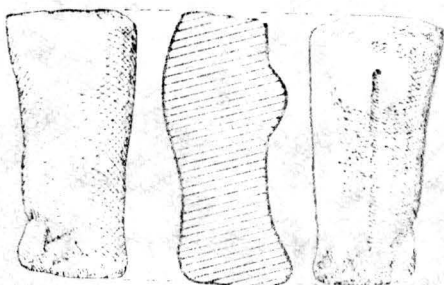

52

51

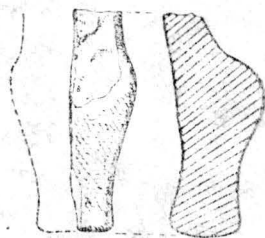
54

53

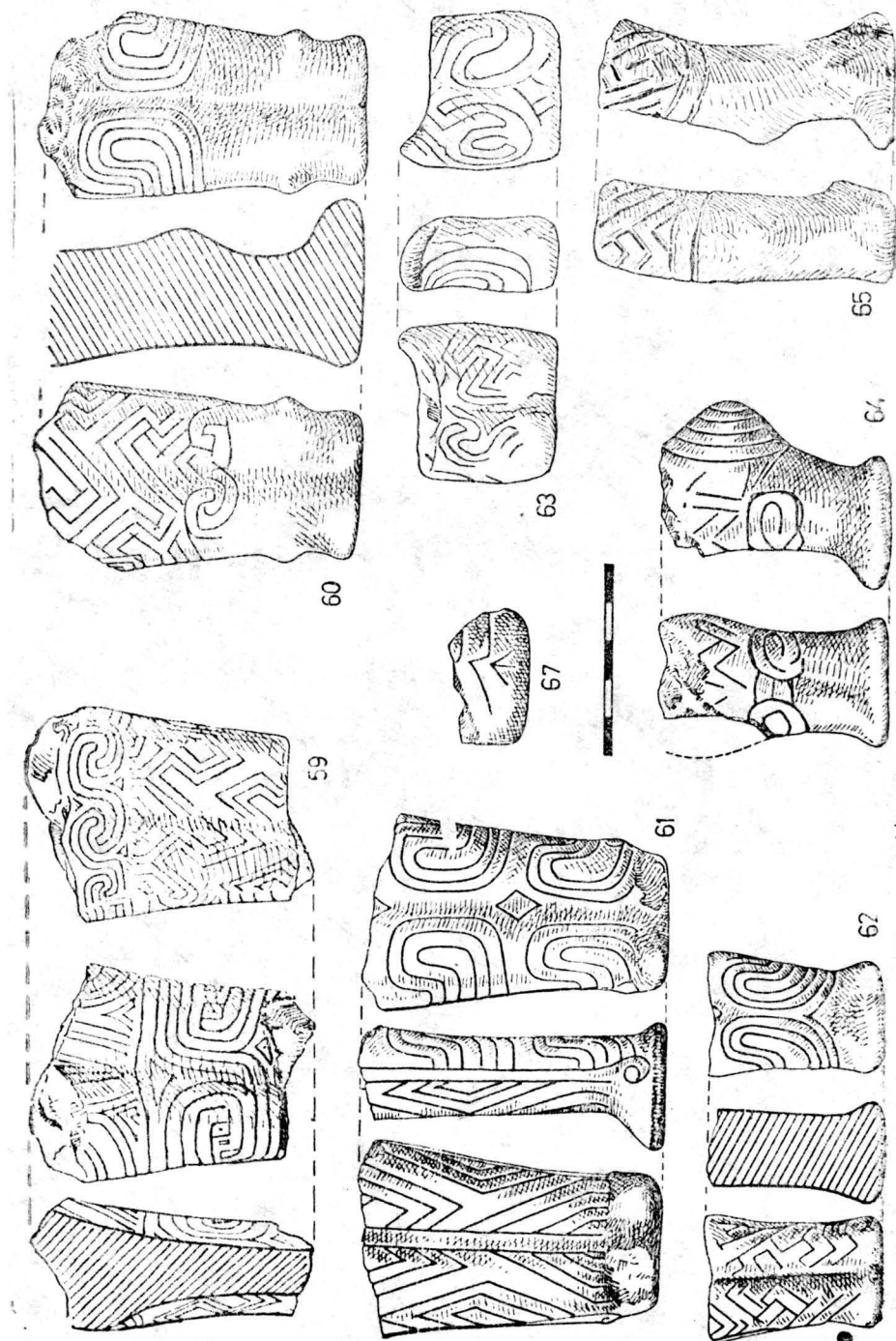
55

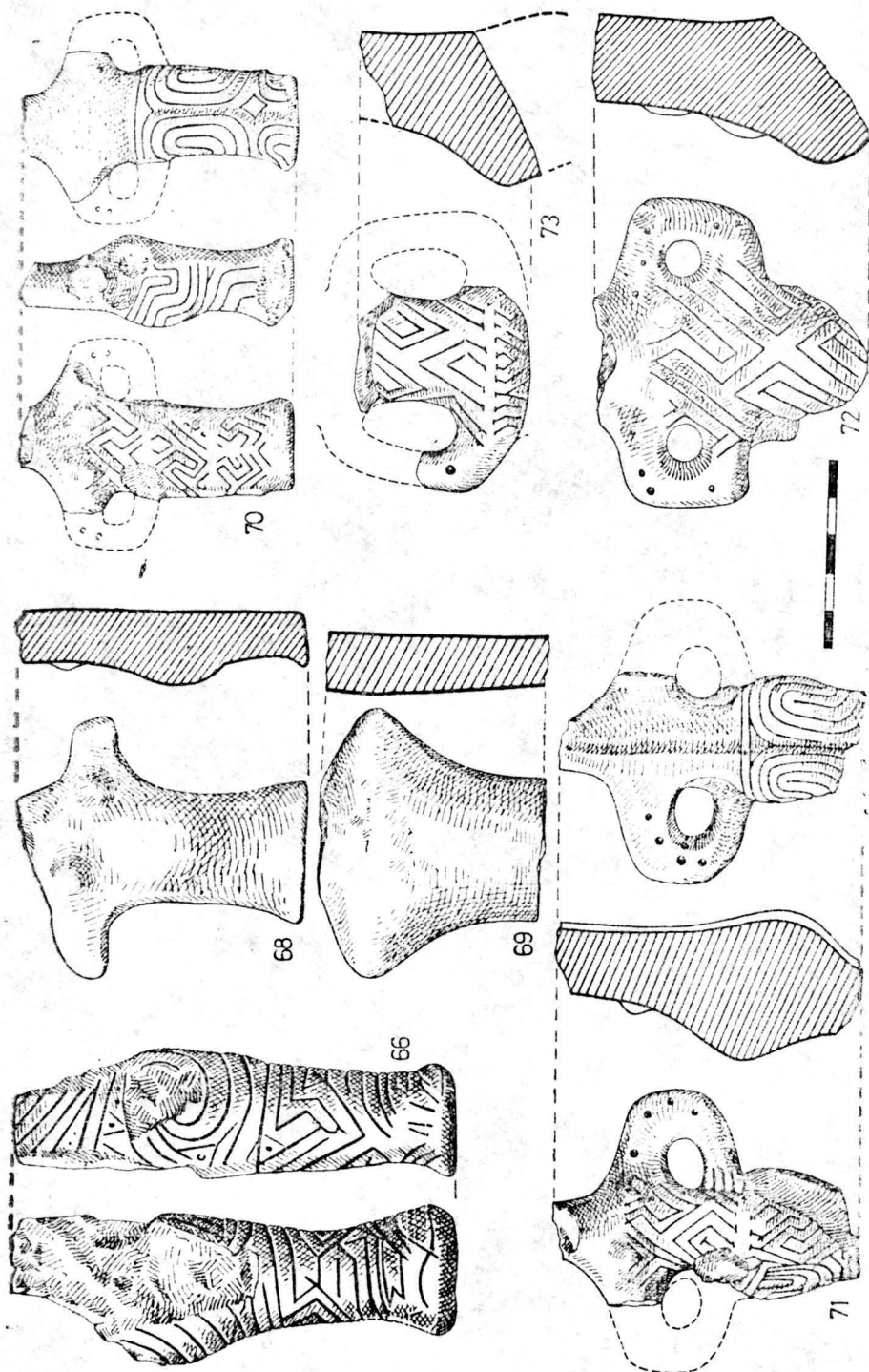

57

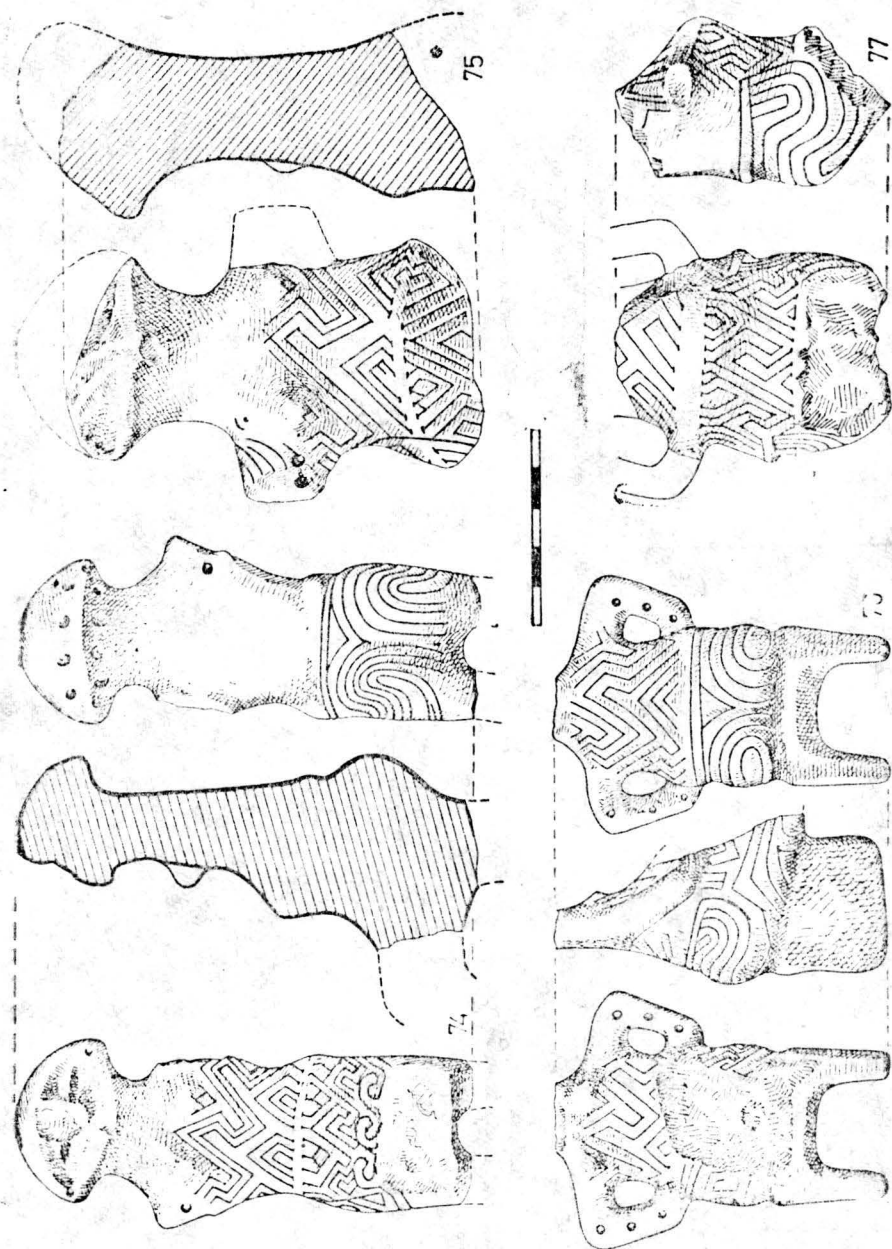

56

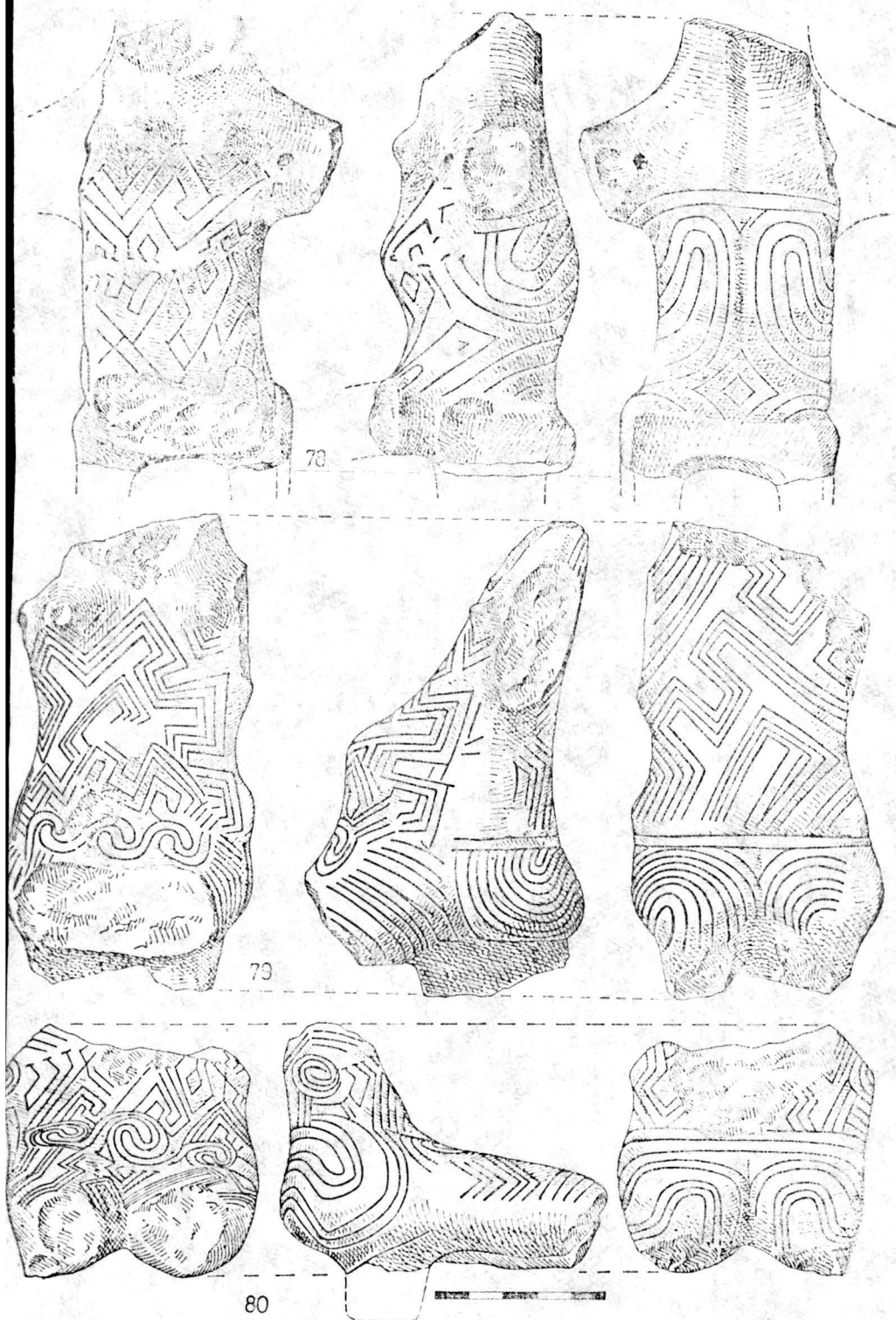

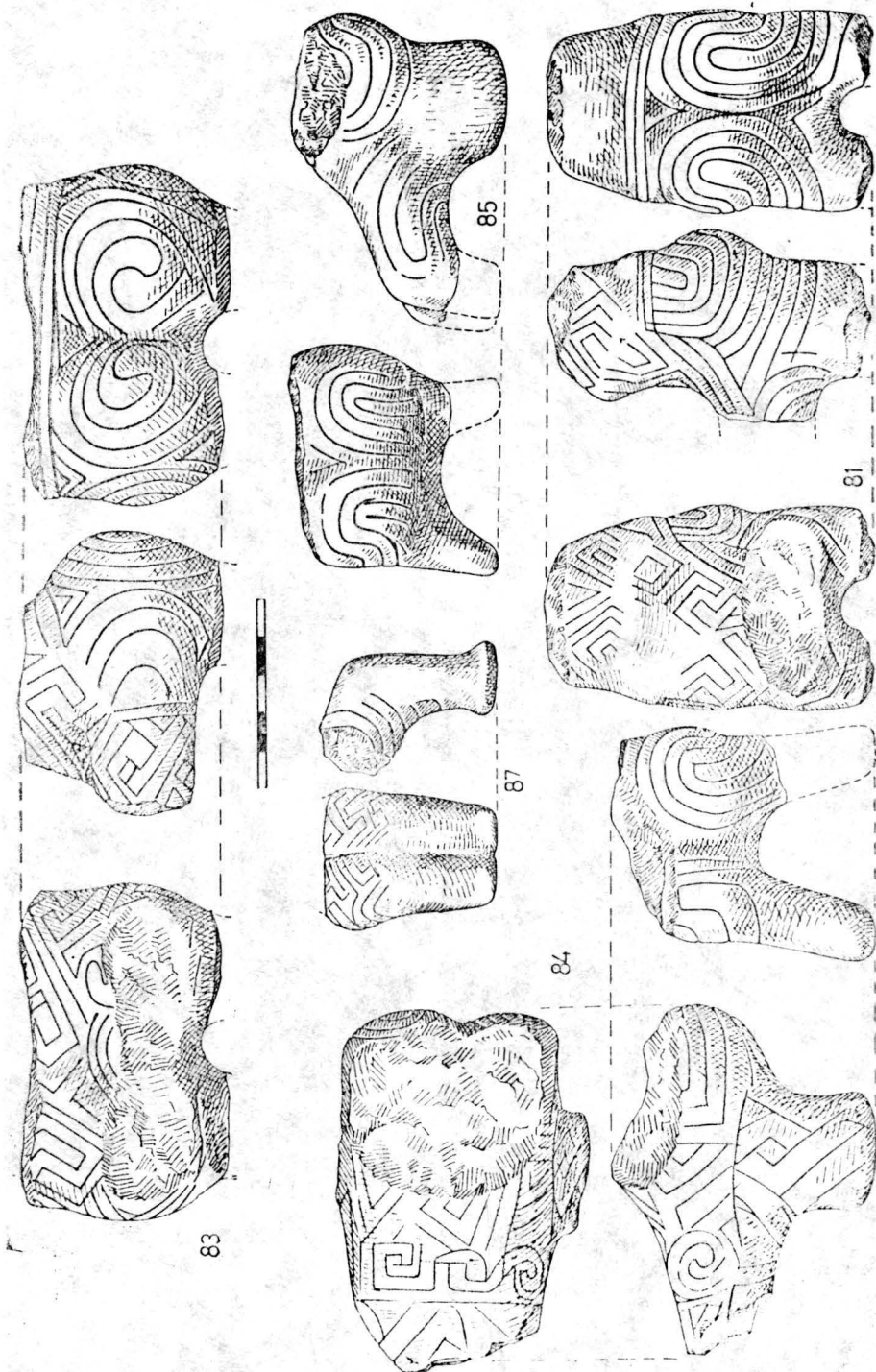
Plansa 13

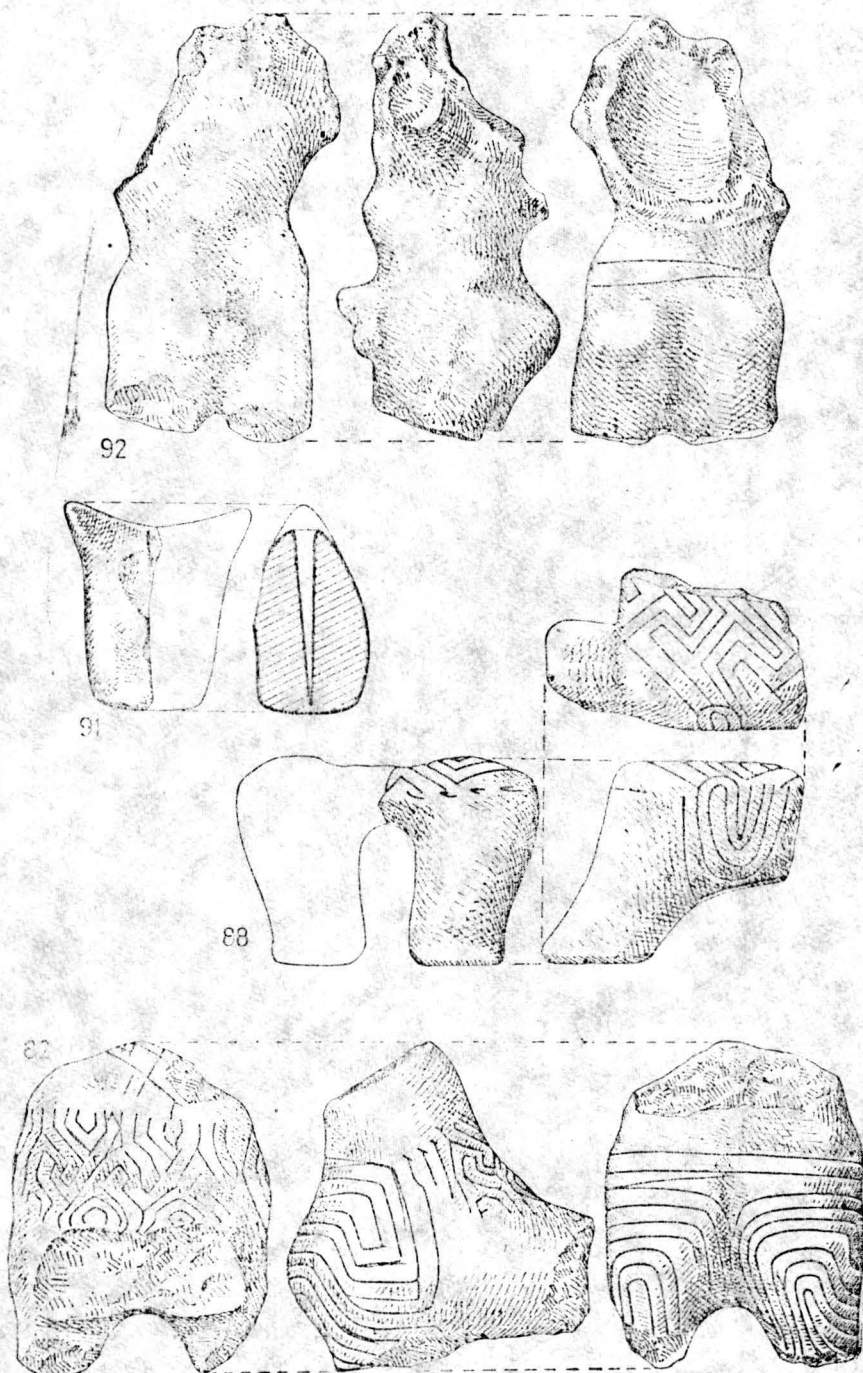
Planşa 14

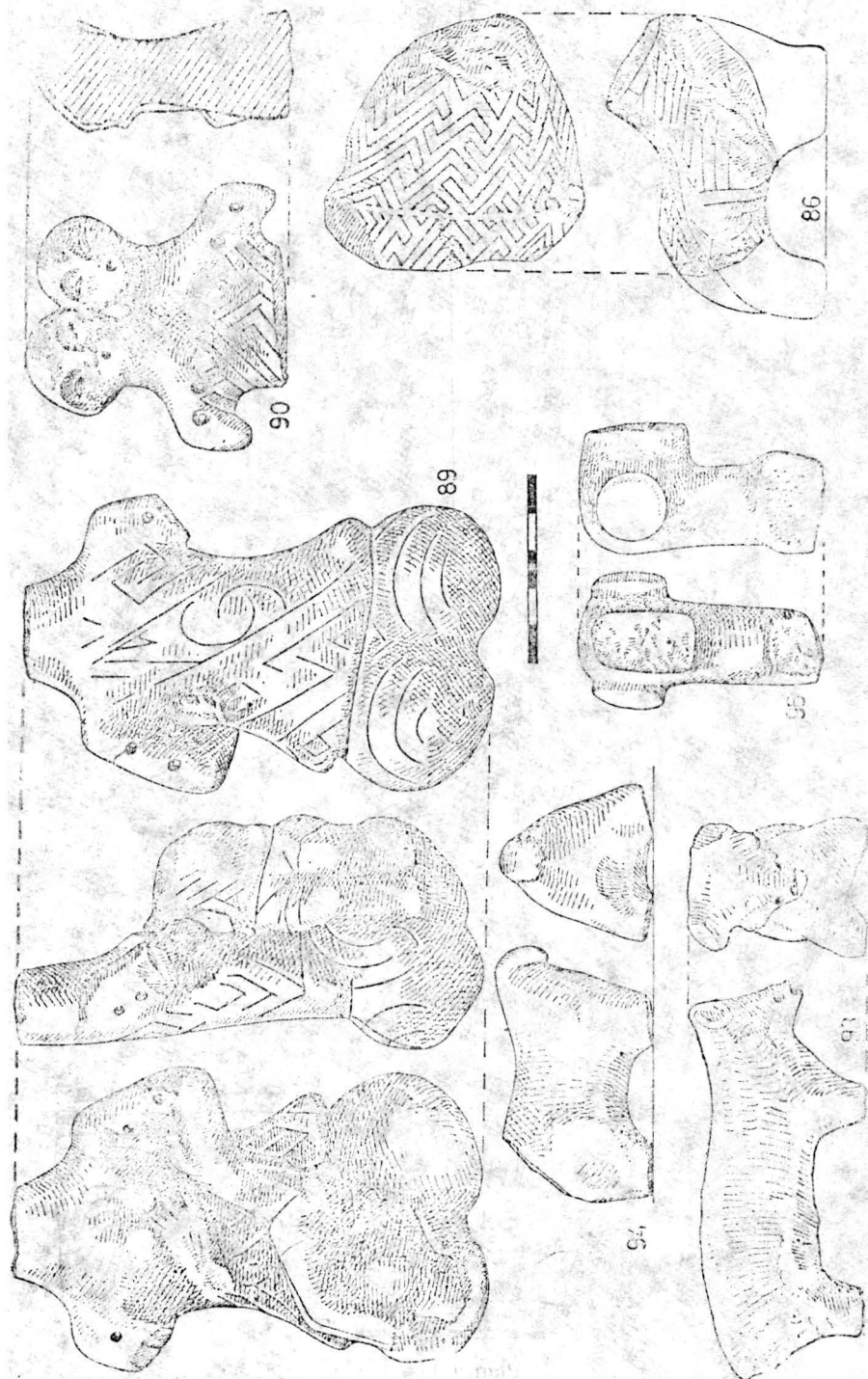
Planşa 15

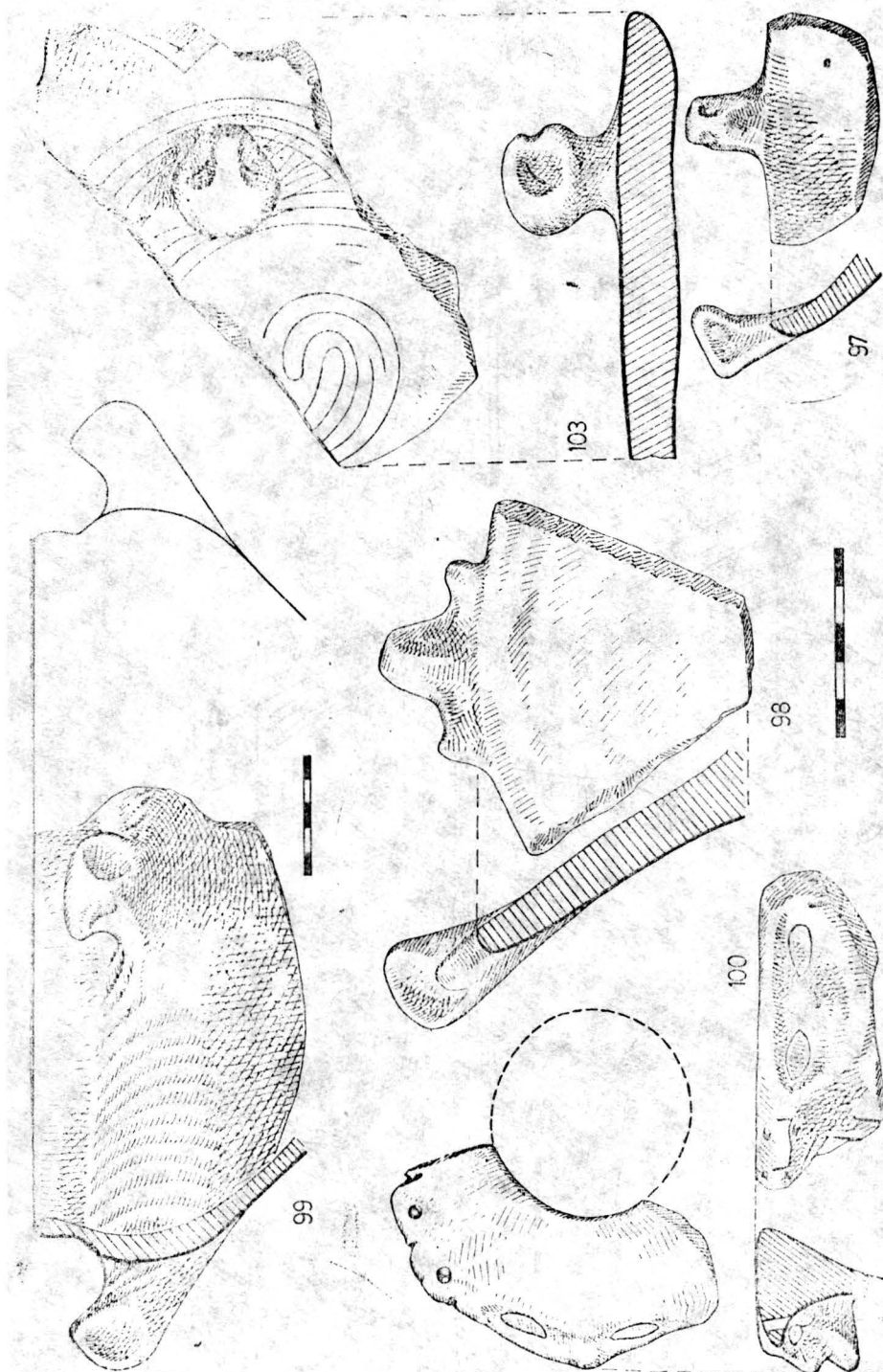
Planşa 16

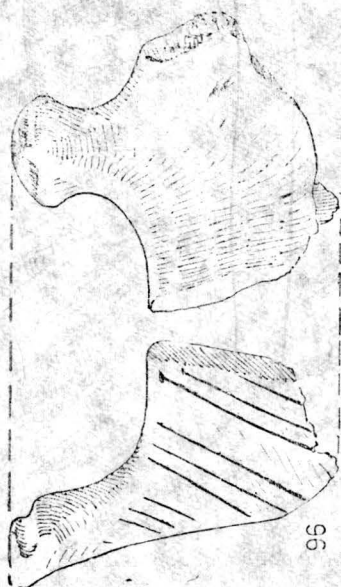
Planșa 17

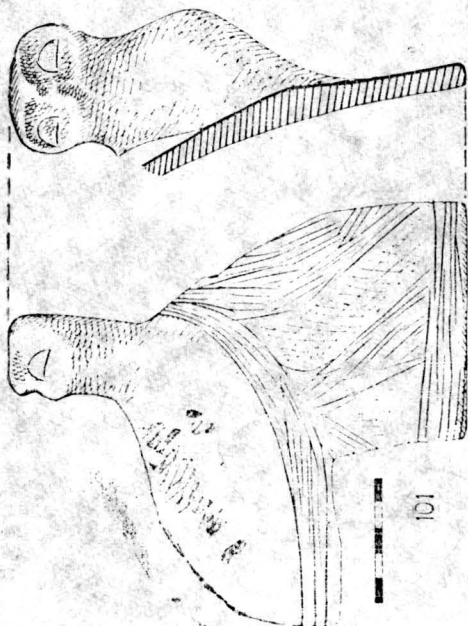
Planşa 18

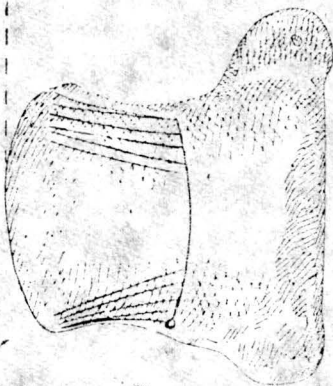
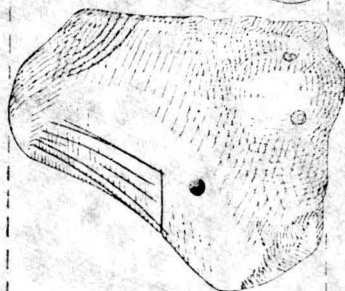
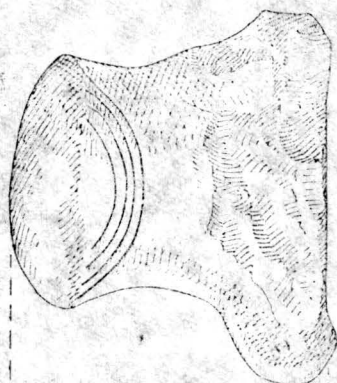
Planşa 19

96

101

102

Planşa 20